

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

_____ Олена БРЕЖНЄВА

«__» _____ 2021 року

**«ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ З
ОДНОЛІТКАМИ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ
СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Дошкільна освіта»
Левагіної Галини В'ячеславівни

Науковий керівник:
Макаренко С. І., кандидат педагогі-
чних наук, доцент кафедри до-
шкільної освіти

Рецензент:
Безсонова О. К.,
кандидат педагогічних наук,
завідувач КДНЗ (ясла-садок) №67
загального типу Краматорської
міської ради Донецької області

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ З ОДНОЛІТКАМИ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	9
1.1. Аналіз проблеми спілкування дітей дошкільного віку у психолого-педагогічних дослідженнях	9
1.2. Становлення та специфіка спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку	21
1.3. Роль ігрової діяльності в формуванні навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку	28
1.4. Обґрунтування педагогічних умов формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку.....	36
Висновки до розділу 1	44
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ З ОДНОЛІТКАМИ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	47
2.1. Особливості сформованості навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку.....	47
2.2. Реалізація педагогічних умов формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку	62
2.3. Динаміка формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку	71
Висновки до розділу 2	81
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Спілкування є однією з нагальних потреб людини, яка живе в суспільстві. Воно потрібне для взаємодії з іншими людьми, для впорядкування взаємин із ними, для самоствердження в суспільстві. На важливості формування навичок спілкування, починаючи ще з дошкільного віку, наголошується в Законі України «Про дошкільну освіту», Концепції освіти дітей раннього та дошкільного віку, Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти) та інших нормативних документах, спрямованих на модернізацію дошкільної освіти, оновлення її змісту, удосконалення форм, методів і технологій навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування. Базовим компонентом дошкільної освіти визначено вимогу «...засвоєння дитиною культури мовлення та спілкування, елементарних правил користування мовою у різних життєвих ситуаціях. Оволодіння мовою як засобом пізнання і способом специфічно людського спілкування є найвагомішим досягненням дошкільного дитинства» [2].

У науковій літературі представлено широкий спектр досліджень із проблем спілкування, у тому числі, дітей (З. Богуславська, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Галігузова, К. Крутій, А. Рuzська, Є. Смирнова та інші).

Зокрема, на важливій ролі спілкування у психічному розвитку дитини неодноразово наголошували Л. Божович, Л. Виготський, В. Мухіна, А. Рuzська, О. Смирнова, М. Щелованов та інші. На думку вчених, процес спілкування прискорює хід розвитку дітей. За результатами досліджень дитячої психології розроблено теорію спілкування дітей раннього і дошкільного віку (Д. Ельконін, О. Запорожець, М. Лісіна). Згідно з цією теорією, спілкування розглядається як специфічний вид дитячої діяльності, активні дії, через які дитина прагне передати іншим людям і отримати від них певну інформацію, встановити з тими, хто її оточує, необхідні для неї

емоційно забарвлені стосунки, узгодити з ними свої дії, задовольнити матеріальні й духовні потреби [3, с.40].

Підкреслено, що саме спілкування з однолітками (порівняно зі спілкуванням із дорослими) відіграє найважливішу роль у житті дошкільника та є необхідною умовою його психічного розвитку.

Аналіз досліджень М. Лісіної свідчить, що спілкування з однолітками містить істотні особливості: воно емоційно яскравіше, розкутіше, сповнене фантазії, навіть багатше лексично, супроводжується різними інтонаціями, вигуками, кривляннями, сміхом тощо. У таких контактах відсутні суворі норми і правила, способи поведінки, яких діти змушені дотримуватися під час спілкування з дорослими. Ініціативні висловлювання переважають над висловлюваннями-відповідями, оскільки дитині важливіше висловитися самій, ніж когось вислухати. Тому бесіди з однолітками рідко вдаються дошкільникам, бо кожний говорить про своє, не вислуховуючи співрозмовника, перебиваючи його [15].

Зазначене особливо яскраво виявляється в середньому дошкільному віці, коли роль спілкування з однолітками помітно зростає серед інших видів активності дитини. Як правило, спілкування тісно поєднується й переплітається із грою, дослідженням предметів, малюванням, іншими видами діяльності.

Особливу цінність у формуванні навичок спілкування дітей з однолітками посідає ігрова діяльність, яка з точки зору Д. Ельконіна є соціальною за своїм змістом, за своєю природою, за своїм походженням, тобто виникає з умов життя дитини в суспільстві [8]. На думку М. Айзенбарт, саме в іграх розпочинається невимушене спілкування між дітьми: у процесі гри дитина «добудовує» в уяві все, що недоступне їй в навколишній дійсності, у захопленні не помічає, що вчиться – пізнає нове, запам'ятовує, орієнтується в різних ситуаціях [1, с.22].

Л. Шипіцина підкреслює, що гра – головна сфера спілкування для дітей: в ній вони намагаються вирішувати проблеми міжособистісних відносин,

партнерства, дружби. У грі дітьми пізнається й набувається соціальний досвід взаємин. Саме у процесі гри діти дошкільного віку отримують можливість бути максимально самостійними, спілкуватися за своїм бажанням із ровесниками, власними силами реалізувати й поглиблювати свої знання та вміння [43, с.34]. Саме у грі формуються вміння домовлятися, поступатися, прислухатися, вислуховувати, переконувати, пропонувати, співчувати, а отже, - спілкуватися.

Вказуючи на взаємозв'язок гри та спілкування в період дошкільного дитинства, відомі фахівці Л. Калмикова, І. Лапшина, В. Роменець, Н. Харченко та інші підкреслюють, що в цей період розширюються уявлення та знання дітей про сім'ю, рідне місто, країну. О. Сорокіна зазначає, що гра в дітей починається з домовленості - про початок ігрової діяльності, про сюжет, про розподіл між собою ролей, вибудовування своїх дій та поведінки відповідно до обраної ролі. Взавши на себе роль, дошкільник починає приймати та розуміти рольові права й обов'язки. Так у грі діти вчаться спілкуванню один з одним, підпорядковувати свої інтереси інтересам інших. І чим складніша та різноманітніша діяльність, тим необхідніше дитині мовленнєве спілкування.

Т. Завязун наголошує: щоб мовлення стало засобом спілкування, треба створити умови, що спонукатимуть дитину усвідомлено звертатися до слова, викликатимуть потребу бути зрозумілою спочатку дорослим, а згодом й однолітками [13, с.8-10]. Сьогодні питання спілкування дошкільників в ігровій діяльності активно опрацьовують педагоги Л. Артемова, А. Богущ, Г. Григоренко, Л. Іщенко, Т. Пантюк, Т. Поніманська, О. Чепка та ін. Т. Поніманська вважає, що фахівці цікавляться не так феноменом гри, як сутністю, структурою і динамікою стосунків, що в ній складаються. На думку науковця, цей напрям наближений до сучасних концепцій дошкільного виховання, за якими ігрова діяльність дітей є джерелом повноцінного розвитку особистості [22, с.308].

Проте цифровізація та гаджетизація сучасного суспільства обумовлюють

зменшення обсягів «живого» спілкування дітей з дорослими й однолітками (його підміняє спілкування через гаджети – телефон, комп’ютер, телевізор), а іноді - і його повне заміщення «спілкуванням» із гаджетами. Зазначене спричинює бідність мовлення і мислення, труднощі у взаємодії з оточенням підростаючої особистості, низький рівень спілкування. Все це актуалізує потребу пошуку ефективних шляхів подолання проблем соціалізації дітей.

Підтримуючи думку вищезгаданих учених вважаємо, що у ЗДО має бути створено такі умови організації ігрової діяльності, які формуватимуть у дітей (зокрема, середнього дошкільного віку) навички спілкування з однолітками та стимулюватимуть їх активний розвиток. Зазначене спонукало нас до вибору теми наукового дослідження: «Формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку».

Об’єкт дослідження: процес формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку.

Завдання дослідження:

1. Розкрити зміст проблеми спілкування дітей середнього дошкільного віку з однолітками в ігровій діяльності у психолого-педагогічних дослідженнях.
2. Визначити критерії, показники й рівні сформованості навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.
3. Розробити систему роботи щодо формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.
4. Виявити й експериментально перевірити педагогічні умови формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності дітей середнього дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

1. Створення спокійної, доброзичливої атмосфери та відповідного розвивального предметно-ігрового середовища у групі дошкільного закладу.
2. Занурення дітей середнього дошкільного віку в активну ігрову діяльність з однолітками.
3. Використання ігрових форм організації освітнього процесу.
4. Використання проблемних ситуацій.
5. «Дорослий – взірець спілкування для дитини», тобто дотримання педагогами та батьками основних правил позитивного спілкування.
6. Здійснення підготовки педагогів та батьків до формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку..

Методи дослідження:

- теоретичні: вивчення та аналіз психолого-педагогічної літератури з теми дослідження;
- емпіричні: педагогічний експеримент, спостереження, анкетування;
- статистичні: математична обробка експериментальних даних.

База дослідження: Комунальний дошкільний навчальний заклад комбінованого типу «Ясла-садок №46 «Казка» Маріупольської міської ради Донецької області».

Наукова новизна отриманих результатів.

Визначено й експериментально перевірено педагогічні умови організації ігрової діяльності дітей середнього дошкільного віку щодо формування навичок спілкування дітей з однолітками.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробці й упровадженні системи роботи (комплекс ігор «Давай спілкуватися») щодо формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності. Уточнено й обґрунтовано вимоги щодо

організації ігрового середовища для дітей згідно вікових потреб, до змісту та обсягу дидактичного матеріалу в ньому відповідно до поставленої мети – формування навичок спілкування дітей з однолітками. Результати дослідження, діагностичні та дидактичні матеріали впроваджено в роботу Комунального закладу дошкільного освіти «Ясла-садок № 46 «Казка» Маріупольської міської ради Донецької області.

Апробація результатів роботи. Основні положення, висновки та результати дослідження було представлено й обговорено на «Тижні студентської науки – 2021» Маріупольського державного університету в секції «Актуальні напрями модернізації сучасної дошкільної освіти» 16.03.2021 року.

Публікації. Левагіна Г.В. Роль ігрової діяльності дітей у формуванні навичок спілкування з однолітками. Дебют: збірник тез доповідей студентів факультету філології та масових комунікацій за результатами участі в Декаді студентської науки – 2021 / за заг. ред. д. політ. н., проф. М.В. Трофименка, д. е. н., проф. О.В. Булатової. Маріуполь, 2021. С.172-174.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ З ОДНОЛІТКАМИ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Аналіз проблеми спілкування дітей дошкільного віку у психолого-педагогічних дослідженнях

Пріоритетним завданням системи дошкільної освіти визначено формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей та набуття нею соціального досвіду [14]. Дошкільний вік - етап посиленого розвитку мовлення, уже в ранньому дошкільному віці дитина починає вступати в діалог, тобто активно спілкуватися з оточуючими людьми, на основі розвитку мовлення розвиваються її розумові здібності. Поза спілкуванням неможливий розвиток у дитини специфічно людських психічних функцій, її особистісне становлення.

Розглянемо сутнісний зміст поняття «спілкування» у словникових джерелах. В «Українському педагогічному словнику» спілкування трактується як «складна взаємодія людей, в якій здійснюється обмін думками, почуттями, переживаннями, способами поведінки, звичками, а також задовольняються потреби особистості в підтримці, солідарності, співчутті, дружбі, належності тощо» [7].

У «Психологічному словнику-довіднику» зазначено, що «спілкування – це взаємодія суб'єктів, в якій відбувається обмін пізнавальною та емоційною інформацією, досвідом, знаннями і вміннями, а також діяльністю та її результатами. Спілкування є необхідною умовою розвитку і формування особистості та групи» [33].

Отже, спілкування – багатоплановий процес становлення і розвитку контактів між людьми, який передбачає обмін інформацією, певну тактику і

стратегію взаємодії, сприймання і розуміння суб'єктами спілкування один одного. Спілкування історично склалося у процесі спільної діяльності, де спочатку відіграло допоміжну роль: супроводжувало й обслуговувало певні дії. Протягом життя кожна людина постійно контактує, спілкується з іншими людьми. Потреба людини у спілкуванні зумовлена необхідністю взаємодіяти у процесі навчання, спільної діяльності, вирішенні будь-яких повсякденних питань. Вся історія людства є історією взаємодії людей [17, с.6].

Проблема спілкування виступає предметом інтенсивних теоретичних та експериментальних досліджень вітчизняних і зарубіжних учених – філософів, психологів, педагогів (А. Богуш, Л. Божович, Л. Виготський, Н. Гавриш, Д. Ельконін, О. Кононко, К. Крутій, О. Леонт'єв, М. Лісіна, Р. Павелків, Т. Піроженко, С. Рубінштейн, А. Рузька, О. Смук та інші).

Деякі надавали домінантного значення переважно вербальному спілкуванню (Н. Аксаріна, М. Щелованов); інші вбачали у спілкуванні активну дію з боку всіх учасників процесу (О. Леонт'єв, М. Лісіна); спілкування кваліфікували як один із видів людської діяльності (Б. Анан'єв, О. Леонт'єв, В. Соковнін), або форму взаємодії людей і взаємообміну інформацією (О. Бодальов, М. Обозов, В. Семиченко), як одну з обов'язкових умов розвитку особистості й суспільства в цілому (А. Єрмоленко, М. Каган) [22, с.22].

На думку О. Смірної «спілкування - це не просто увага до іншого або вираження ставлення до нього. Воно завжди має свій зміст, яке пов'язує співрозмовників. Вже саме слово «спілкування» говорить про спільність, причетність тих, які спілкуються. Така спільність завжди утворюється навколо якогось змісту або предмета спілкування. Це може бути спільна діяльність, спрямована на досягнення результату, або тема розмови, або обмін думками з приводу якої-небудь події, або просто усмішка. Головне - щоб цей предмет спілкування, його зміст був однаково цікавим для всіх людей, які вступили в спілкування» [39, с.6].

Важливим в аспекті вивчення питання спілкування є думка О. Смур, яка зазначила, що спілкування й особистість можуть розглядатися і як чинники взаємовпливу одне на одного. Тому дослідниця розглядала спілкування як чинник життєдіяльності особистості і, навпаки, особистість як чинник спілкування. Функції спілкування як чинника особистості надзвичайно різноманітні. Передусім спілкування є глибокою потребою особистості, а отже, умовою й засобом її задоволення. За межами спілкування не можуть бути задоволені потреби особистості, що пов'язані з її потягом до самореалізації, самовираження і самоствердження. Спілкування – це спосіб й умова соціального розвитку особистості та її ефективного функціонування. Спілкування стає нібито «наскрізним механізмом» зміни провідної діяльності у дітей, реалізації потенційних можливостей і розвитку всієї психічної сфери дитини. Спілкування суттєво впливає на розвиток всіх психічних процесів і станів: покращує засвоєння і відтворення інформації, підвищує активність мислення. А отже, спілкування - необхідна умова формування кожної особистості. Без спілкування не виникло і не могло б існувати людське суспільство [22].

Дошкільне дитинство – важливий період психологічного розвитку, за словами О. Леонтьєва — це вік фактичного утворення особистості. У дитини інтенсивно формуються психічні функції, складні види діяльності (гра, спілкування з дорослими й дошкільниками), виникають ієрархія мотивів і потреб, самооцінка, вольова регуляція та моральні форми поведінки. Найважливішим чинником психологічного розвитку дошкільника є його спілкування – спочатку з дорослими, а згодом і з однолітками й іншими дітьми [12, с.39].

Розглянемо більш детально й проаналізуємо результати психолого-педагогічних досліджень науковців із проблеми спілкування дітей дошкільного віку. У словнику-довіднику «Дошкільна освіта» спілкування розглядається як «взаємодія суб'єктів, у процесі якої відбувається обмін інформацією, досвідом, навичками, уміннями, а також результатами

діяльності; як необхідна умова формування та розвитку особистості, а також володіння мовою [11, с.4].

Згідно теорії спілкування дітей раннього і дошкільного віку (Д. Ельконін, О. Запорожець, М. Лісіна), спілкування є специфічним видом дитячої діяльності, через який дитина прагне передати іншим людям і отримати від них певну інформацію, встановити з тими, хто її оточує, необхідні для неї емоційно забарвлені стосунки, узгодити з ними свої дії, задовольнити матеріальні й духовні потреби [1].

Спілкування дітей як комунікативну діяльність розглядають М. Лісіна, Т. Рєпіна та інші науковці. М. Лісіна зазначила, що «розглядаючи спілкування як психологічну категорію, ми інтерпретуємо його як діяльність, і тому синонімом спілкування є для нас термін комунікативна діяльність. Потреба у спілкуванні полягає в прагненні людини до пізнання й оцінки інших людей, а через них і з їх допомогою - до самопізнання і самооцінки. Люди дізнаються про себе і про оточуючих завдяки різноманітним видам діяльності, так як людина проявляється в кожній з них. Спілкування грає в цьому особливу роль, тому що спрямовано на іншу людину як на свій предмет і, будучи двостороннім процесом (взаємодією), призводить до того, що пізнає і сам стає об'єктом пізнання. Комунікативні мотиви - це те, заради чого відбувається спілкування [22, с.25-27].

Мотиви спілкування дитини зумовлені її основними потребами, передусім потребами у нових враженнях (пізнавальні), активній діяльності (ділові), визнанні і підтримці (особистісні). Пізнавальні мотиви спілкування породжені потребою у нових враженнях, що спонукає її звертатися із запитаннями до дорослих. Ділові мотиви спілкування виникають у процесі задоволення потреби дитини в активній діяльності, внаслідок усвідомлення необхідності допомоги дорослих. Особистісні мотиви становлять сутність спілкування дитини і дорослого. На відміну від пізнавальних і ділових, які відіграють службову роль і опосередковують досягнення дитиною віддалених, кінцевих мотивів, особистісні мотиви остаточно

задовольняються у спілкуванні. Спілкування дитини з дорослими є одним із вирішальних чинників її розвитку. Вона не може жити й розвиватися поза практичним і мовленнєвим спілкуванням з дорослим. Перші специфічно людські предметні дії дитини виникають у спільних діях з дорослим [28, с.174].

Дія спілкування - це одиниця комунікативної діяльності, цілісний акт, адресований іншій людині і спрямований на неї як на свій об'єкт. Дві основні категорії дій спілкування - ініціативні акти і дії у відповідь.

Завдання спілкування - це та мета, на досягнення якої в даних конкретних умовах спрямовані різноманітні дії, що здійснюються в процесі спілкування. Цілі (мотиви) і завдання спілкування можуть не збігатися між собою.

Виділяють три основні одиниці спілкування: запитання - відповідь; повідомлення інформації - ставлення до неї; спонування до дії – дія.

Засоби спілкування - це ті операції, за допомогою яких здійснюються дії спілкування. Серед засобів спілкування розрізняють вербальні (у перекладі з латинської — слово, словесні, мовленнєві) і невербальні. До невербальних засобів належать - погляд, міміка, жести, пантоміміка [24, с.136].

Потреби і мотиви спілкування задовольняються за допомогою певних засобів спілкування. М. Лісіна виділяла три види засобів спілкування [39, с.12-13]:

1) експресивно-мімічні (погляди, посмішки, гримаси, різні вирази обличчя) - виникають в онтогенезі першими і служать одночасно проявом емоційних станів дитини, активними жестами, адресованими оточуючим; вони також виражають зміст спілкування, яке не може бути передане з необхідною точністю через інші засоби – увагу, інтерес;

2) предметно-дієві (пози, жести, дії з іграшками та ін.) - виникають пізніше (до 3-х років) і також мають знакову функцію, без якої неможливе взаєморозуміння між людьми; вони відрізняються від експресивно-мімічних більшою довільністю;

3) мовленнєві - дозволяють вийти за межі приватної ситуації й налагодити більш широку взаємодію з іншими.

Перші - висловлюють, другі - зображують, треті - позначають той зміст, який дитина прагне передати співрозмовнику або отримати від нього.

Продуктом спілкування є «спільний результат», заради якого й відбувалося спілкування: отримання нової інформації, її обговорення, розподіл обов'язків у спільній діяльності, емоційна підтримка, налагодження стосунків і, головне, творення образу самого себе та інших учасників. Із лінгвістичного погляду продуктом спілкування є мовленнєвий текст у формі діалогу або розповіді-монологу [24, с.136].

У дошкільному віці дитина інтенсивно оволодіває мовленням як засобом спілкування: за допомогою мовлення дитина вчиться розповідати про значущі для неї події, ділитися своїми враженнями та переживаннями; будувати з людьми адекватні лояльні стосунки, дізнаючись від дорослих, що до людини слід звертатися на ім'я; вчиться вітатися з людьми, дякувати за допомогу та багато інших можливостей, які надає вміння спілкуватися.

Спілкування дитини – це не лише вміння вступати в контакт і вести бесіду, але й уміння уважно й активно слухати і чути, використовувати міміку і жести для більш експресивного вираження своїх думок.

Для характеристики комунікативної діяльності дитини на певному етапі її розвитку М. Лісіною було введено поняття «форма спілкування». Основними параметрами форми спілкування виступили: головний зміст потреби, що задовольняється під час спілкування дітей певного віку, провідні мотиви, які спонукають дитину до спілкування, та основні засоби, завдяки яким здійснюється спілкування [3, с.84].

Психологічні дослідження показали, що потреби, мотиви і засоби спілкування утворюють стійкі поєднання - форми спілкування, які закономірно змінюються протягом дитячого віку.

Однак не слід забувати, що комунікативний чинник мовлення (спілкування з дорослими й однолітками) розвивається протягом усього

дошкільного дитинства. Про це свідчать сучасні дослідження і праці українських учених А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калмикової, І. Луценко, Т. Піроженко. На визначальному впливі нових потреб у спілкуванні та практичної діяльності на розвиток нових форм мовлення наголошував Д. Ельконін. Характеризуючи мовлення дітей раннього віку, учений зазначав, що воно має ознаки ситуативності й динамічності. Останнє зумовлюється недостатньою самостійністю малюка, його невіддільністю від спільної з дорослим діяльності. Перехід дитини від ситуативного мовлення до контекстного Д. Ельконін пов'язував зі змінами завдань дитячого спілкування з дорослим. О. Леонт'єв підкреслює, що у процесі розвитку дитячого мовлення розвивається не мовлення у традиційному розумінні, а тип взаємодії мовленнєвих засобів, якими володіє дитина, і тип функціонування цих засобів, тобто спосіб використання мовлення з метою пізнання і спілкування [24, с.158-159].

Розвиток спілкування дитини з дорослими М. Лісіна розглядала як зміну своєрідних форм спілкування [39, с.12-13]. За М. Лісіною, від народження і до семи років виникають і розвиваються чотири форми спілкування дитини з дорослим: ситуативно-особистісна, ситуативно-ділова, позаситуативно-пізнавальна, позаситуативно-особистісна.

Ситуативно-особистісна форма спілкування виникає на другому місяці, коли у немовляти завершується становлення потреби у спілкуванні, її змістом є прагнення до доброзичливої уваги. Мотив спілкування - особистісний. У цьому віці спілкування є провідною діяльністю дитини. Орієнтовно з 6 місяців зміст потреби у спілкуванні поповнюється новим компонентом - потребою у співробітництві. На перший план виступають ділові мотиви, а дорослий розглядається малюком як помічник, учасник і організатор спільних дій. Спілкування здійснюється за допомогою експресивно-мімічних засобів, предметних дій, перших слів, ситуативного мовлення. Ці характеристики свідчать про розвиток *ситуативно-ділової форми спілкування*, яка зберігається до трьох років. У молодшому

дошкільному віці виникає *позаситуативно-пізнавальна форма спілкування*. З першими дитячими запитаннями «Чому?» «Для чого?» пов'язується виникнення потреби у повазі. Провідним стає пізнавальний мотив, а дорослий виступає у новій якості, як ерудит, здатний відповісти дитині на будь-які її запитання і водночас оцінити її розумові зусилля. Основним комунікативним засобом є мовлення, яке забезпечує позаситуативність спілкування і дає можливість отримувати й передавати необхідну інформацію. Наприкінці дошкільного віку виникає вища форма спілкування дитини з дорослим - *позаситуативно-особистісна*. Формування нового змісту потреби - у взаєморозумінні й співпереживанні пов'язано з подальшим розвитком дитини, змінами в її життєвій позиції. Дитина зосереджується на соціальному оточенні, світ людських проблем починає приваблювати її більше, ніж навколишній світ. Провідним мотивом спілкування стає особистісний.

Поza спілкуванням не може формуватися у дитини специфічно людська предметна діяльність. Спілкування у формі спільної діяльності, мовленнєвого або мислительного спілкування є необхідною умовою розвитку людини у суспільстві. Найближчим соціальним середовищем людини, колом її безпосереднього спілкування виступає суспільна група, до якої вона належить. Для дитини дошкільного віку до кола її близького, інтимного спілкування входять батьки і вихователь.

Усі фактори, які сприяють спілкуванню дитини з дорослими, найкраще стимулюють її психічний розвиток, ізоляція від них - гальмує його [28, с.175].

Спілкування обумовлює психічне життя дитини. Особливу увагу вона зосереджує на комунікативних засобах, які забезпечують ефективне спілкування: немовля - на інтонації, дошкільники середнього і старшого віку - на фонемах. Зміна комунікативного подразника (включення його у сферу спілкування) активізує ставлення до нього дітей. Особливості загальної

життєдіяльності на певних етапах дитинства обумовлюють їхнє вибіркоче ставлення до різних об'єктів спілкування.

У спілкуванні дорослий підтримує і заохочує пізнавальну ініціативу дітей, сприяє їхньому емоційному залученню до дослідження навколишнього світу. Позитивний досвід взаємин із дорослими підвищує інтерес дітей до навколишнього світу, урізноманітнює прийоми його обстеження, активність і наполегливість у розв'язанні завдань.

Для дошкільника дорослий є особливо авторитетним, вирішально впливає на його психічний розвиток. Серед значущих дорослих найближчою людиною для дошкільника є мама. З нею він найчастіше спілкується, ділиться враженнями, її найкраще слухається. Свої вередування як своєрідний засіб встановлення контактів із дорослими діти найчастіше адресують матерям і бабусям. Наступним за значущістю для малюка є вихователь дошкільного закладу, який спілкується з ним. За даними досліджень, 52% вихованців дошкільних закладів надають перевагу у спілкуванні мамі, 13% - вихователю, 10% - татові [28].

Спілкування з дорослими є одним із основних чинників психічного розвитку дитини, оскільки забезпечує залучення її до суспільно-історичного досвіду людства. Організація достатнього за кількістю й адекватного за змістом спілкування є важливою умовою правильного виховання дітей у будь-якому віковому періоді [28, с.175].

Дослідженням спілкування батьків з дітьми та впливу стилю сімейного спілкування на розвиток особистості дитини займалися науковці Е. Арутюнянц, А. Болдуін, Д. Боумрід, В. Гарбузов, О. Дмитрієва, Е. Ейдемільер, А. Захаров, А. Лічко та інші. Науковці виокремлюють стилі сімейного спілкування залежно від поєднання параметрів батьківської любові (теплоти) та батьківських меж (контролю). А. Маслоу вказує, що потреба в любові, приналежності, у необхідності іншому – одна з фундаментальних людських потреб. Її задоволення – важлива умова гармонійного розвитку дитини [35, с.1].

Виділяють типи дітей, характер яких відповідає стилям сімейного спілкування батьків:

- *авторитетні батьки* (прояви батьківської любові, гнучкі батьківські межі) встановлюють гнучкі батьківські межі та проявляють любов, прийняття своєї дитини. Авторитетні батьки розуміють дітей, вважають за краще не карати, а пояснити, що добре, а що погано. Вони вимагають від дітей осмисленої поведінки і прагнуть допомогти їм, чуйно ставлячись до їх запитів. Батьки накладають певні обмеження на поведінку дітей, вони пояснюють сенс і причини цих обмежень. Їх рішення та дії не здаються несправедливими, тому діти легко погоджуються з ними. Батьки готові вислухати заперечення дітей і поступитися, коли це доцільно. Вони заохочують розвиток прагнення дитини до незалежності, встановлюючи гнучкі обмеження.

Діти таких батьків допитливі, намагаються обґрунтувати, а не нав'язати свою точку зору, відповідально ставляться до своїх обов'язків. Вони енергійні, ініціативні, впевнені в собі, у них розвинене почуття власної гідності, товариські, їм вдається налагодити дружні стосунки з однолітками;

- *авторитарні батьки* (відсутність проявів батьківської любові, жорсткі батьківські межі) контролюють поведінку дітей і змушують їх жорстко дотримуватися встановлених правил. Батьки віддають команди і чекають беззаперечної слухняності, діти виключені з процесу прийняття рішень в сім'ї. Авторитарні батьки вважають, що дитині не слід надавати занадто багато свободи і прав, вона повинна у всьому підкорятися їх волі. Батьки у своїй виховній практиці, прагнучи виробити у дитини дисциплінованість, як правило, не залишають їй можливість для вибору варіантів поведінки, обмежують самостійність, позбавляють права заперечувати старшим, навіть якщо дитина права. Авторитарні батьки найчастіше не вважають за потрібне хоч якось обґрунтовувати свої вимоги.

У дітей при такому спілкуванні формується лише механізм зовнішнього контролю, розвивається почуття провини або страху перед покаранням і, як правило, занадто слабкий самоконтроль. Діти авторитарних батьків замкнуті,

боязливі, підозрілі, похмурі, тривожні, дратівливі, схильні до конфліктів і внаслідок цього – нещасні;

- *ліберальні батьки* (прояви батьківської любові, відсутність батьківських меж) не схильні контролювати своїх дітей, обмежувати їх поведінку, не вимагають відповідальності. Такі батьки дозволяють дітям робити все, що їм захочеться, не звертають уваги на спалахи гніву та агресивну поведінку дітей. Навіть якщо вчинки дітей дратують і виводять з рівноваги, ліберальні батьки намагаються подавити свої почуття, не встановлюючи необхідні заборони для дітей.

У дітей найчастіше труднощі з дисципліною, нерідко їх поведінка стає просто некерованою, вони схильні потурати своїм слабкостям, імпульсивні;

- *індиферентні батьки* (відсутність проявів батьківської любові, відсутність батьківських меж) не встановлюють обмежень для своїх дітей внаслідок браку уваги до них або в результаті відсутності часу і сил на спілкування з ними. На проступки батьки реагують грубо, різко, в поривах гніву можуть застосовувати фізичне покарання. Вони позбавляють дітей батьківської любові та уваги.

Діти індиферентних батьків імпульсивні, агресивні, вони відкрито проявляють руйнівні імпульси [35, с.1-2].

Інколи життя дитини складається таким чином, що дитина не має необхідних умов розвитку, не отримує належної уваги з боку дорослих - наслідки бувають дуже сумними, діти відстають в своєму психічному розвитку і мають серйозні проблеми в розвитку особистості. Навіть якщо і є необхідні умови для розвитку дитини, але батьки при цьому постійно зайняті на роботі і не мають необхідного часу для приділення уваги, це теж погано позначається на розвитку особистості дитини. Дуже часто ми можемо чути від батьків, що вони вважають досить того, що дитина відвідує дитячий садок - нехай там і займаються розвитком дитини, а в їх обов'язки входить: одягнути, взути, нагодувати, купити іграшки і цього достатньо. Але цього не достатньо,

особливо коли сім'я вважається благополучною, а спілкування з дитиною в родині зводиться до – дав гаджет у руки дитині, хай грається.

Зазвичай дошкільникам притаманна особлива манера поведінки. Її інколи називають змаганням чи схильністю до конкуренції. Така манера спілкування супроводжує дитину все дошкільне життя. Для спілкування між собою діти дошкільного віку використовують всі три категорії засобів: виразні, образотворчі і знакові. Розмовляють діти між собою багато, більше, ніж з дорослими, але їхнє мовлення все ще ситуативне.

Отже, психолого-педагогічні дослідження науковців свідчать про те, що вагомим чинником соціального процесу формування особистості дитини упродовж дошкільного дитинства, безперечно, є спілкування дітей з оточенням – дорослими й однолітками. Це правомірно, оскільки у процесі спілкування в дитини формується свідомість, самосвідомість, виникає Я-образ. Зважаючи на це, науковці наголошують на великому значенні спілкування в розвитку моральних якостей, ціннісних орієнтирів та становленні основ особистості дитини в сучасному світі, який переповнений різноманітними технологіями.

Дослідники визначають певні характерні особливості спілкування дітей з дорослими та однолітками, що виявляються у мотивах спілкування, його загальному рівні, дотриманні норм поведінки, ставленні до співрозмовника, наявності певних засобів спілкування. З віком контакти дітей все більше підпорядковуються загальноприйнятим правилам поведінки. Але до кінця дошкільного віку відмінною особливістю дитячого спілкування є його нерегламентованість і розкутість. Знання цих особливостей допомагає правильно будувати освітню роботу з формування навичок спілкування кожної конкретної дитини.

1.2 Становлення та специфіка спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку

На противагу спілкуванню з дорослими — із однолітками діти дошкільного віку розмовляють, спілкуються частіше і більше, хоча спочатку винятково у процесі справи. М. Лісіна [15] зазначає, що при такому спілкуванні дітям не обов'язково дотримуватися суворих правил і норм, поведінки - які вимагає спілкування із дорослими. Саме тому спілкування з однолітками більш вільне, розкуте, а це забезпечує творче використання нових слів лексики, вигуків та інтонацій, сміху, навіть кривлянь. Дитячі висловлювання у спілкуванні з однолітками більш ініціативні (із власної ініціативи), оскільки дитині більш важливо говорити самій - а не слухати та відповідати на запитання. Тому тривалі бесіди (що менші діти) їм не вдаються, кожен більш схильний говорити про своє, перебиваючи й не слухаючи співрозмовника.

Не зважаючи на зазначене, спілкування з рівними партнерами створює сприятливі умови для пізнання дітьми своїх потенцій через вільне виявлення творчого потенціалу за відсутністю обмежувальних регуляцій дорослих.

У дошкільному віці спілкування дітей з однолітками поступово розвивається і вони вже мають певне коло приятелів. Діти дружать, сваряться, миряться, ображаються, ревнують, допомагають один одному, а іноді роблять дрібні капості. Спілкування з однолітками характеризується більшою емоційністю, воно більш розкуте та сповнене фантазії, супроводжується різноманітними висловлюваннями, вигуками і сміхом. У контактах із дітьми відсутні жорсткі норми і правила, яких слід дотримуватися, спілкуючись з дорослим (розмовляючи з дорослими, дитина використовує загальноприйняті вислови і способи поведінки).

Досвід спілкування з однолітками є тим фундаментом, завдяки якому у дитини визначається характер ставлення до людини, до себе, до світу в цілому, тим самим формуючи особистість дитини.

Спілкування з однолітками – це не тільки чудова можливість спільно пізнавати навколишній світ, але і можливість спілкування з дітьми свого віку, можливість спілкування із хлопчиками і дівчатками.

Спілкування у групі однолітків істотно відображається на розвитку особистості дитини. Від стилю спілкування, від положення серед однолітків залежить, наскільки дитина почувається спокійною, задоволеною, якою мірою вона засвоює норми стосунків з однолітками. У спілкуванні дітей досить швидко складаються стосунки, в яких виявляються лідери і аутсайтери. Спілкування з однолітками - жорстка школа соціальних стосунків. Саме таке спілкування вимагає високої емоційної напруги. В умовах суспільного дошкільного виховання, коли дитина постійно знаходиться з іншими дітьми, вступає з ними в різноманітні контакти, складається дитяче товариство, де дитина набуває перші навички поведінки серед рівних учасників спілкування.

М. Лісіною та А. Рузькою були виділені особливості спілкування дошкільників з однолітками, що істотно відрізняються від спілкування з дорослим [38]:

- велика різноманітність і широкий діапазон комунікативних дій, що обумовлено великим функціональним складом спілкування однолітків і різноманіттям комунікативних завдань;
- інтенсивна емоційна насиченість, що виявляється у великій кількості експресивно-мімічних проявів та емоційній спрямованості дій по відношенню до однолітка;
- нестандартність і нерегламентованість спілкування дітей, розкутість і ненормованість дій, використання непередбачуваних і нестандартних засобів спілкування;

- домінування ініціативних дій над діями у відповідь, що виявляється в нездатності продовжити і розвинути діалог, який може розпадатися через відсутність відповідної реакції і викликати конфлікти.

Особливо розвивається спілкування під час ігрової діяльності. Розвиток спілкування впливає на характер гри і її розвиток. Виникає велика різноманітність колективних завдань: спільна гра; нав'язування власних зразків; управління діями партнера і контроль за їх виконанням; постійне порівняння з собою й оцінка конкретних поведінкових актів. Така різноманітність комунікативних завдань вимагає освоєння відповідних дій: вимагати, наказувати, обманювати, жаліти, доводити, сперечатися і т. д.

Спостерігається велика різноманітність емоційних станів у дітей, але схвалюють дії та вчинки ровесника вони частіше, ніж дорослого, і частіше вступають з ним у конфліктні стосунки. У середовищі однолітків дитина може вільно виявляти свої індивідуальні особливості.

У спілкуванні з однолітками ініціативні дії переважають над діями у відповідь. Для дитини важливіше своє власне висловлювання, нехай навіть найчастіше воно не підтримується однолітком.

Під час спілкування з однолітками мовлення дітей більш розгорнуте, лексично багатше, емоційне та спрямоване на партнера, у ньому менше елементів ситуативності. Діти втричі частіше, ніж у спілкуванні з дорослими, вживають прикметники, які передають їхнє етичне ставлення до явищ, предметів, людей.

Діти ставляться до однолітка, як до суб'єкта, ревниво, прискіпливо спостерігають за його діями, постійно оцінюють їх, часто критикують. Водночас мало цікавляться ним самим, не можуть чітко відтворити його портретні риси, не дуже переймаються душевним станом партнера, не цікавляться важливими обставинами його життя, хоча чутливо сприймають усі ці нюанси у ставленні ровесників особисто до них. Готовність виконати розпорядження, доручення однолітка, відповісти на його запитання,

висловити співчуття в два рази вищі у відповідь на доброзичливе звертання, ніж на різке й авторитарне.

Виділяють три основних види мотивів спілкування дошкільників з однолітками [22]:

- *діловий мотив*, під впливом якого дошкільник спонукає однолітка до спілкування в якості партнера по практичному взаємодії, у обох виникають позитивні емоційні стани від самого процесу спільної діяльності;
- *особистісний мотив*, який виявляється у феномені «невидимого дзеркала», тобто дошкільник бачить у діях однолітка ставлення до самого себе і майже не помічає в ньому все інше;
- *пізнавальний мотив*, під впливом якого здійснюється спілкування з однолітком як з рівним дитині партнером, що можна використовувати для розвитку пізнання і самопізнання.

За даними А. Рузької, у дітей другого-третього років життя провідним є особистісно-діловий мотив спілкування, у три – чотири роки – діловий мотив. Діти найчіткіше сприймають практичні вміння однолітка, оскільки їх більше цікавить сам процес спільної дії, ніж її результат. У чотири – п'ять років провідними є діловий і особистісний мотиви. У п'ять – сім років – діловий, особистісний і пізнавальний.

Упродовж дошкільного віку спілкування дітей з однолітками істотно змінюється за всіма параметрами: зміст, потреби дитини у спілкуванні з однолітками, провідні мотиви спілкування, засоби спілкування, чутливість до впливів партнера, здатність до різноманітних контактів. Найповніший опис процесу становлення спілкування з однолітками на етапі дошкільного дитинства представлено в роботах М. Лісіної, А. Рузької та Е. Смірної.

Дослідниками визначено, що у дітей дошкільного віку протягом п'яти років (від 2 до 7 років) послідовно розвиваються такі форми спілкування з однолітками: емоційно-практичне, ситуативно-ділове, позаситуативно-ділове [24, с.145]:

Емоційно-практична форма спілкування дітей з однолітками характерна у віці від двох до чотирьох років. При такій формі спілкування дитина насамперед чекає від однолітка співучасті у своїх іграх і прагне до самовираження. Для дошкільника достатньо, щоб одноліток приєднувався до його забав і, діючи з ним, підтримував і посилював загальні веселощі. Будь-який учасник такого емоційно-практичного спілкування прагне до залучення уваги до себе та отриманню емоційного відгуку партнера. У однолітка діти сприймають тільки ставлення до себе, а дії, бажання, настрою партнера по спілкуванню найчастіше не помічають. Емоційно-практичне спілкування за змістом і засобам є ситуативним: воно повністю залежить від конкретної ситуації взаємодії і від практичних дій однолітка.

Ситуативно-ділова форма спілкування з однолітками виникає у 4-6 років і є найбільш типовою для дошкільного дитинства. Після чотирьох років у дошкільнят (особливо тих, хто ходить у дитячий садок) привабливість однолітка як партнера по спілкуванню починає перевершувати привабливість дорослого і виконувати все більшу роль в їхньому житті. Поряд із цим починає набувати колективного характеру сюжетно-рольова гра - дітям більше подобається грати разом, а не по одному. Спілкування з іншими в сюжетно-рольовій грі здійснюється на двох рівнях: на рівні ігрових взаємин і на рівні реальних відносин, які існують за рамками ігрового сюжету (діти домовляються про розподіл ігрових ролей, обговорюють умови гри, дають оцінку та здійснюють контроль за діями інших та ін.). Спільна ігрова діяльність завжди передбачає перехід від одного рівня на інший. Прагнення діяти спільно настільки сильно виражене, що діти йдуть на компроміс, поступаючись один одному іграшками, найпривабливішою роллю в грі тощо.

Основним змістом спілкування дітей в середньому дошкільному віці є ділове співробітництво. У процесі ситуативно-ділового спілкування діти зайняті спільною справою, їм необхідно погоджувати свої дії з іншими партнерами і враховувати їх активність для отримання загального результату. Таку взаємодію можна назвати співпрацею, потреба в якій стає дуже

значущою для спілкування дітей. Крім потреби у співпраці, також яскраво виявляється потреба у визнанні та повазі однолітка. У спілкуванні дошкільників з однолітками починають виявлятися елементи конкурентності та змагальності. Серед засобів спілкування на даному етапі починають домінувати мовленнєві засоби. Отже, саме діти середнього дошкільного віку потребують посиленої уваги педагогів та батьків щодо розвитку процесу їхнього спілкування з однолітками.

Наприкінці дошкільного віку у багатьох (але не у всіх) дітей складається *позаситуативно-ділова форма* спілкування, значно зростає число позаситуативних контактів. На цьому етапі можна виділити «чисте спілкування», не пов'язане з конкретними предметами і діями з ними. Дошкільнята можуть протягом досить тривалого часу спілкуватися, не виконуючи при цьому ніяких практичних дій. Тим не менш, незважаючи на підсилення тенденції до позаситуативного, спілкування дітей у старшому дошкільному віці здійснюється на тлі спільної діяльності, тобто загальної гри, малювання, ліплення та ін. Конкурентність та змагальність зберігаються у взаєминах дітей. Між старшими дошкільниками виникає вміння бачити в партнері по спілкуванню не тільки його ситуативні характеристики, але й певні психологічні аспекти його особистості - бажання, інтереси, настрої.

Відтак, виражена потреба у спілкуванні з однолітками з'являється у дітей середнього дошкільного віку, вони активно цікавляться одне одним. Якщо запропонувати дитині п'ятого року життя вибрати кількох партнерів (однолітків та дорослих) для спілкування у різних обставинах, вона вибере саме однолітків, у спілкуванні, суперечках та обговореннях з якими матиме можливість порівнювати свою поведінку з діями інших дітей та обговорювати, що і як слід робити.

Потреба в ігровій співпраці опредмечується в ділових мотивах спілкування дітей. Всі головні мотиви для звернення один до одного виникають в дітей у процесі їх діяльності: у іграх, побутовій праці і т. д. Питання, відповіді, пояснення, іронічні виклики, насмішки свідчать про

увагу дошкільників до вмінь та дій товаришів, а ще більше - про їх бажання повернути до себе увагу.

Ділові якості самої дитини і товаришів, які є причиною їхнього звернення один до одного, відрізняються неабиякою ситуативністю. «Зараз і тут» - от що приймає до уваги дитина. Вона чутливо вловлює у поглядах і міміці партнера ознаки ставлення до себе, не намагаючись добряче вдивитись у самих партнерів. Це досягає максимальної ясності і набуває форми специфічного феномену «невидимого дзеркала» [22].

Дітям середнього дошкільного віку особливо потрібна співпраця і змістовне спілкування - тобто гра. На цьому етапі не менш виразно виявляється потреба у визнанні та повазі з боку однолітка. Дитина прагне повернути увагу інших, чуйно ловить у їх поглядах і міміці ознаки ставлення до себе, демонструє образу у відповідь на неувагу або закиди партнерів. Колишня «невидимість» однолітка перетворюється на пильний інтерес до всього, що той робить. У чотири-п'ятирічному віці діти пильно і ревниво спостерігають за діями однолітків та оцінюють їх: часто запитують у дорослих про успіхи їхніх товаришів, демонструють свої переваги, намагаються приховати від однолітків свої промахи і невдачі. У дитячому спілкуванні з'являється конкурентність, діти починають змагатися між собою. Діти пильно і ревниво спостерігають за діями однолітків і оцінюють їх. Реакції малюків на думку дорослого також стають більш гострими й емоційними. Успіхи однолітків можуть викликати засмучення дітей, а невдачі - неприховану радість. Саме в цьому віці значно зростає кількість дитячих конфліктів, відкрито виявляються заздрість, ревності, образа на ровесника. Дітей починає турбувати думка про самого себе, постійно порівнюючи себе з однолітками. Але зараз мета цього порівняння - вже не виявлення спільності, як у дітей молодшого дошкільного віку, а протиставлення себе іншому. Через порівняння з однолітками дитина оцінює й утверджує себе як володаря певних достоїнств, які можуть бути оцінені оточуючими. «Оточуючими» для чотири-п'ятирічних дітей стають однолітки.

Все це породжує численні конфлікти дітей і такі явища, як хвастощі, дії напоказ, суперництво, які можна розглядати як вікові особливості п'ятирічок.

Засобом, що допомагає дитині середнього дошкільного віку нормально спілкуватися з однолітками, є спільна гра. Діти, які вміють і люблять гратися, обов'язково навчаться встановлювати контакти з партнерами, розподіляти ролі, створювати ігрову ситуацію.

Отже, відколи дитина середнього дошкільного віку потрапляє до групи однолітків, її індивідуальний розвиток не можна розглядати і вивчати без спостереження за її спілкуванням із однолітками. Специфікою спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку є вільність та розкутість, висока емоційність, творчість, але і орієнтація на себе, невміння налагоджувати діалог - тому хвастощі, суперництво, конфліктність. Проте саме на основі досвіду спілкування з іншими дітьми формуються моральні якості підростаючої особистості, які визначають її ставлення до оточуючих.

1.3. Роль ігрової діяльності дітей у формуванні навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку

Провідним видом діяльності дітей дошкільного віку є гра. Гра за А. В. Петровським – це форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, фіксованого в закріплених способах здійснення предметної діяльності [34]. «Гра забезпечує задоволення ігрових уподобань кожної дитини, сприяє виникненню дружніх, партнерських стосунків та ігрових об'єднань за інтересами, спонукає до обміну думками, оцінювання себе й інших, заохочує до імпровізації, висловлювання власних оцінно-етичних суджень», - зазначено в Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти) [2].

Для дітей гра - «супутник дитинства», являє собою головний зміст життєдіяльності, виступає як провідна діяльність, тісно переплітається з

практикою і пізнанням навколишнього світу. Мотив цієї діяльності полягає не в результатах, а в самому процесі. Гра є вільною, спонтанною і невимушеною. Гра є відкритою, образною, виразною, творчою, різноманітною. У дитячій грі немає правильних чи неправильних відповідей. Тому «гра в поєднанні з навчанням і мовою - є засобом усебічного розвитку дитини» [3, с.13].

За умілого використання гра може стати незамінним помічником педагога. Розкриваючи вплив гри на розвиток особистості дитини дошкільного віку, науковці (С. Ладивір, Н. Луцан, О. Овчарук, Т.Постоян, Ю. Руденко та інші) підкреслюють, що через гру дитина знайомиться з поведінкою та взаємовідносинами дорослих людей, які стають зразком для її власної поведінки. В ігровій діяльності дошкільник набуває основних навичок спілкування, якостей, необхідних для встановлення контакту з однолітками. Потреба у спілкуванні з однолітками стимулює дитину точно виконувати правила ігор, а це вимагає спеціальних зусиль і цілеспрямованості [8].

Д. Ельконін пов'язує гру з орієнтованою діяльністю, у якій складається та вдосконалюється дитяча поведінка. Учений висловлює думку про внутрішню спорідненість усіх видів ігор, звертає увагу на соціальне походження та зміст сюжетно-рольової гри дитини [8].

Ігрова форма діяльності полегшує дитині входження в соціальне середовище; граючи, вона знаходить себе й усвідомлює себе особистістю. Для дітей гра - сфера їхньої соціальної творчості, громадського і творчого самовираження. Гра - шлях пошуку дитиною себе в колективі однолітків, повторення соціальної практики, доступної розумінню [27].

Гра – головна сфера спілкування дітей: у ній вони намагаються вирішувати проблеми міжособистісних відносин, партнерства, дружби. У грі дітьми пізнається й набувається соціальний досвід взаємин. Саме у процесі гри діти дошкільного віку отримують можливість бути максимально самостійними, спілкуватися за своїм бажанням із ровесниками, власними

силами реалізовувати й поглиблювати свої знання та вміння [43, с.74].

Особливе значення для розвитку спілкування з однолітками, на думку педагога М. Михайленко, мають словесні дидактичні ігри з невеликими (2 - 3 особи) підгрупами дітей. Правила словесних ігор спонукають дітей слухати й чути партнера, ставити йому запитання, давати доручення, вказівки, висловлювати згоду або незгоду з ігровими та мовленнєвими діями, аргументувати висловлювання, міркувати, дотримуватися черговості, відповідати на висловлювання співрозмовника - тобто робити все те, що можна визначити терміном «спілкування» [27].

А. Арушанова також відзначає особливе значення сценаріїв-бесід, які активізують спілкування і словесних дидактичних ігор, що збагачують досвід спілкування, сприяють емоційному комфорту, розвивають мовленнєві здібності, вчать дітей орієнтуватися на партнера-однолітка, обґрунтовувати свої висловлювання [27].

Указуючи на взаємозв'язок гри та спілкування в період дошкільного дитинства, відомі фахівці Л. Калмикова, І. Лапшина, Н. Харченко та інші підкреслюють, що в цей період розширюються уявлення та знання дітей про сім'ю, рідне місто, країну. Якщо у віці немовляти та раннього дитинства інтереси зростаючої особистості обмежуються колом сім'ї, то в дошкільному віці коло її інтересів розширюється, стає сталим [8].

Середній дошкільний вік - відповідальний період в формуванні ігрової діяльності дітей. У цей період змінюється психологічна характеристика гри: її зміст створює базу для спілкування і спільних дій з дітьми. Для них стають цікавими не тільки особливості та призначення предметів, функції оточуючих людей, а і їх взаємодія та відношення. У цей період проходять значні зміни в пізнавальній сфері дітей. Їхні знання стають більш чіткими: вони швидко орієнтуються в сенсорних характеристиках предметного світу, достатньо легко об'єднують предмети не тільки за зовнішнім виглядом, а і за призначенням. Діти більш точно сприймають настрій, ставлення людей. У грі дитина набуває вміння взаємодіяти з іншими дітьми, засвоює правила цієї

взаємодії, досвід взаєморозуміння, вчиться пояснювати свої дії й наміри, узгоджувати їх із ровесниками. Дитина грається тому, що їй хочеться гратися, а не виключно заради отримання якогось конкретного результату [15].

Із практики психолого-педагогічних досліджень відомо, що прояв цікавості до спільних ігор з однолітками, колективних за своєю природою, починається у дітей в середньому дошкільному віці. Поступово відбувається перехід від ігор «поруч» до ігор «разом», діти починають самостійно спілкуватися один із одним, взаємодіяти під час спільних ігор. Діти починають звертати увагу на ігри інших дітей, виявляють цікавість до дій однолітків, періодично порушують кордони ігрового поля як свого, так і сусіднього. На цьому етапі виникнення спільної гри провідну роль відіграє бажання бути разом. Дитина виявляє цікавість, стійкий інтерес до ігор із дорослим, однолітками. Уміння привернути до себе увагу, відгукнутись на пропозицію гратися разом допомагає дитині розпочати взаємодію з приводу спільної гри. У процесі створення задуму дитині необхідно утримати на собі увагу та виявити розуміння до партнера, щоб продовжити спільну гру. При розгортанні сюжету діти мають можливість прийняти сюжет партнера по грі, гратися за сюжетами знайомих творів (казок, мультфільмів та ін.), пропонувати самостійній сюжет, що у свою чергу, передбачає вияв уміння запитати, вислухати, сказати, пояснити, переконати. Узгодження бажань партнерів веде до розгортання гри за спільним сюжетом. Тепер продовження спільної діяльності залежить від того, як дитина грає. На цьому етапі основним для дітей є наповнення змісту сюжетно-рольової гри та отримання позитивного досвіду спілкування у процесі гри. Ігрова діяльність дає можливість дітям оперувати набутими раніше знаннями та постійно збагачуватися новими.

На цьому етапі важливо не тільки вміння узгоджувати свої дії з діями інших дітей, а й уміння обмінюватись новими знаннями у ході гри, вносити нові зміни до сюжетних ліній. Позитивний результат при взаємодії

пробуджує інтерес до спільної гри, що у свою чергу дає можливість не втратити бажання гратися разом, а отже – опанувати більш складні види гри та форми взаємодії в ігровій діяльності [13].

У кожного педагога-вихователя є картотека ігор, що використовуються у практичній діяльності як для формування дитячого колективу, так і для плекання особистості дитини. Зупинимося на іграх, що найбільше сприяють формуванню навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку, тобто обов'язково з урахуванням їхніх вікових та психологічних особливостей, налаштованості на те, щоб дитина могла розкритися та виявити себе.

О. Сорокіна підкреслила, що гра в дітей починається з домовленості. Вони домовляються про початок ігрової діяльності, обирають сюжет, розподіляють між собою ролі, вибудовують свої дії та поведінку відповідно до обраної ролі. Взавши на себе роль, дошкільник починає приймати та розуміти рольові права й обов'язки. У рольовій грі діти відображають свій навколишній світ і його розмаїття, можуть відтворювати сцени із сімейного життя та із взаємин дорослих, трудової діяльності тощо. Поступово ускладнюються й сюжети рольових ігор. Поряд зі збільшенням різноманітності сюжетів збільшується й тривалість гри - діти середнього та старшого дошкільного віку здатні грати в одну й ту саму гру кілька годин поспіль. Спілкування з однолітками в цей період більш яскраве та насичене. Сварки дітей середнього дошкільного віку, як правило, виникають через неправильну рольову поведінку в ігровій ситуації та закінчуються припиненням гри або відстороненням гравця, який порушує правила.

Автори психологічних досліджень і спеціалісти-практики відзначають, що найбільшою мірою розвитку навичок спілкування з однолітками сприяють сюжетно-рольові ігри. Сюжетно-рольові ігри сприяють розвитку вміння домовлятися, обирати сюжет гри, розподіляти ролі, вибудовувати свої дії та поведінку, вчать спілкуванню один з одним, підпорядковувати свої

інтереси інтересам інших. Так у середньому дошкільному віці провідною діяльністю поступово стає сюжетно-рольова гра.

Наприклад, рухливі ігри («Кіт і миші», «Гуси, гуси», «Мишоловка», «Вовк за горою», «Хто до нас прийшов»), тобто ігри з роллю, активізують і розвивають уяву, виконується умова ігрового партнерства, готують до творчої самостійної гри, що особливо важливо в середньому дошкільному віці, коли сюжетно-рольова гра лише формується. Ігрові дії, що пов'язані з виконанням ролі, приносять велике задоволення їх виконавцям та полягають в увазі однолітків і радісній реакції з їх боку, яка є приємною кожному з учасників. Перелічені особливості гри допомагають вихователю організувати дітей, зближувати їх один із одним, збагачувати їхній ігровий і соціальний досвід.

Дитина середнього дошкільного віку може взяти на себе будь-яку роль, наприклад мами, подія, лікаря, перукаря та інші. Узявши на себе роль, вона повинна реалізувати її через спілкування з оточуючими. А ось для того, щоб це спілкування між дітьми відбулося, потрібне розуміння один одного, рахування один із одним, щоб усім було цікаво. Тому дитина, яка взяла на себе роль, має знати, як, чому і у зв'язку з чим у вибраній нею ролі потрібно поводитися так, а не інакше. Якщо учасники гри не володіють певним об'ємом необхідних знань, тоді гра не відбудеться. Повноцінна гра складається дуже повільно, тому саме в цей період важливе значення мають навчальні ігри, які спрямовані на виділення завдань спілкування. Тому дорослий, виступаючи в ролі одного з учасників гри, допомагає кожній дитині, спонукаючи її до спільних обговорень, висловлювання власних думок, роздумів, спогадів.

Вихователь має націлити дітей на можливість переносу отриманих раніше знань у гру. Для дітей середнього дошкільного віку особливо цікавим способом отримання певних нових знань можуть бути попередньо проведені екскурсії щодо ознайомлення із працею дорослих, наприклад, до кабінету лікаря в садочку або на ігровий майданчик дитсадка для ознайомлення із

працею двірника, на харчоблок дитсадка - для спостереження за працею кухаря. При проведенні таких екскурсій дорослим потрібно не тільки показати їхні дії, результат праці, але й обов'язково пояснити, що люди постійно вступають у спілкування, тобто розмовляють між собою, вирішують проблеми, радяться, допомагають один одному. Прикладами використання сюжетно-рольових ігор можуть бути такі ігри: «Сім'я», «Поліклініка», «Дитячий садок», «У лікаря», «День народження подруги», «Магазин», «Водії», «Перукарня», «Ляльки обідають», «Дитина захворіла», «Побудуємо дім для котика», «Зробимо Маші гарну зачіску», «Наталка прийшла до дитячого садочку» та інші. Ігри завжди цікаві для дітей, вони постійно привносять щось нове у гру, сюжет гри постійно змінюється.

В ігрових об'єднаннях починають з'являтися спільність вимог, узгодженість дій, спільне планування. Діти більше виявляють інтерес до партнерів по грі, поступово розвивають такі почуття як дружбу, підтримку, співпереживання невдач або успіхів. У цьому віці сюжетно-рольова гра стає по справжньому колективною грою, включає три і більше осіб. Діти вчаться співробітництву, тому дорослим важливо надавати дитині можливість самостійно зрозуміти, як треба і як не слід поводитися в суспільстві людей.

Особливе місце в житті дітей середнього дошкільного віку посідають ігри з правилами, до яких належать дидактичні ігри та рухливі ігри. Зокрема, рухливі ігри: «Горобці та автомобілі», «Лови, кидай, падати не давай!», «Лисиця в курнику» та інші. Ці ігри спонукають дітей до доброзичливих стосунків із оточуючими їх дорослими й однолітками, до формування дружніх взаємовідношень у колективі, вимагають від дітей певних вольових зусиль, спрямованих на те, аби досягти поставленої перед ними мети, вчать домовлятися, ділитися іграшками, робити іншим приємне, допомагати та підтримувати один одного. Також діти в ході ігор вчаться оцінювати поведінку всіх учасників гри і свою особисту, бути рішучими, організованими, зібраними. У таких іграх, щоб отримати саме активну роль, часто доводиться певний час чекати своєї черги. Так дитина привчається

стримувати себе, володіти собою та поступатися своїми бажаннями на користь інших, тобто вчитися спілкуватися. Взагалі рухливі ігри надають можливість малюкам висловити свої емоції, вивести накопичену енергію, ненав'язливо влитися в колектив однолітків, перейнятися духом змагання, підпорядкування правилам, узгоджувати свої дії з вчинками однолітків.

Дидактичні ігри – це специфічна, повноцінна і достатньо змістовна для дітей діяльність, яка розвиває мовленнєві здібності, ці ігри вчать орієнтуватися на партнера-однолітка, обґрунтовувати свої висловлювання, сприяють емоційному комфорту, діти отримують певний досвід спілкування. Наприклад, дидактичні ігри «Покупки вченого kota» або «Магазин іграшок», сприяють розвитку ігрового партнерства і співробітництва, закладаючи початок самостійності і дружнім контактам дітей. У грі між усіма учасниками встановлюється тісний зв'язок, що ґрунтується на діловій співпраці, зазвичай неможливої без спілкування між партнерами по грі. Ігрові дії носять у грі рольовий характер, учасники можуть вибирати різні ролі: роль іграшки або покупця, продавця.

Існує безліч дидактичних ігор, спрямованих на формування навичок спілкування дітей з однолітками. Ось деякі з них – «Давай познайомимось», «Про що запитати при зустрічі», «Запитання – відповідь», «Розмова по телефону», «Ввічливі слова» та інші - сприяють розвитку навичок спілкування, уміння вступати в діалог, підтримувати спілкування, відповідати на питання партнера, вміння домовлятися, вчать користуватися формами мовленнєвого етикету та культури спілкування.

Словесні ігри несуть у собі великий потенціал виховання у дошкільнят комунікативних навичок, оскільки мовленнєве спілкування - найбільш зрозумілий і доступний тип спілкування для дітей. Зокрема, за допомогою мовлення діти можуть показати своє ставлення до оточуючих, висловити увагу і співпереживання до іншого або навпаки - незадоволення діями інших, тобто вести діалог. Цей вид ігор вже доступний для дітей середнього дошкільного віку.

Наприклад, гра «Рожеві окуляри» призначена для дітей із 5 років, спрямована на виховання позитивного ставлення до оточуючих людей, вміння розгледіти якомога більше позитивного, підвищення самооцінки своєї і своїх товаришів. Грати в цю гру можна не тільки в садочку, а й у сімейному колі або на домашньому святі, коли збирається кілька дітлахів. Можна підготувати імпровізовані рожеві окуляри і розповісти дітям, що означає цей вислів (дивитися крізь рожеві окуляри - не помічати недоліків, негативних сторін життя). Кожен гравець, надівши окуляри, намагається назвати позитивні якості інших учасників.

Словесна гра – це гра, змістом якої виступає мовленнєве висловлювання; засобом реалізації ігрової дії та ігрового задуму є слово; результатом гри – породження нового висловлювання – тексту. Це природний спосіб організації спілкування дітей дошкільного віку, оскільки гра невимушено залучає їх до міжособистісного спілкування. Існує безліч прикладів таких ігор: «Згода – незгода», «Виправ помилку Буратіно», «Трапляється – не трапляється» та інші.

Отже, роль ігрової діяльності у становленні навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку дуже велика. Засобами гри можна формувати певні мотиви спілкування, удосконалювати комунікативні здібності, змінювати особистісне ставлення дитини до себе й однолітків, змінювати психологічне самопочуття дошкільника, його соціальний статус, способи спілкування з однолітками та в колективі.

1.4. Обґрунтування педагогічних умов формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку

За результатами вищезазначеного теоретичного аналізу психолого-педагогічних досліджень нами було виокремлено педагогічні умови формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього

дошкільного віку в ігровій діяльності, а саме:

1. Створення спокійної, доброзичливої атмосфери в групі та відповідного розвивального предметно-ігрового середовища у групі дошкільного закладу.

2. Занурення дітей середнього дошкільного віку в активну ігрову діяльність з однолітками та дорослими.

3. Використання ігрових форм організації освітнього процесу.

4. Використання проблемних ситуацій.

5. «Дорослий – взірець спілкування для дитини», тобто дотримання педагогами та батьками основних правил позитивного спілкування.

6. Здійснення підготовки батьків до формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.

1. Умова ефективного формування навичок мовленнєвого спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності – це перш за все, створення спокійної, доброзичливої атмосфери, а також відповідного розвивального предметно-ігрового середовища групи дошкільного закладу: ігрові зони, які сприяють розвитку мовлення вихованців; комплекти дидактичних ігор; набори розвивальних сюжетних та предметних картинок, які постійно використовуються як на заняттях, так і поза ними; картотеки загадок, прислів'їв, небилиць, скоромовок, віршів, фізкультхвилинок, ігор на розвиток мовленнєвого дихання; посібники; ігрові атрибути, магнітна дошка; різні види театрів та інше.

Спілкування дитини з однолітками складається в різних об'єднаннях. На розвиток контактів з іншими дітьми впливає характер роботи і наявність у дитини умінь її виконання.

Група дитячого садка – це перше соціальне об'єднання дітей. У дошкільному віці серед однолітків можливі різні види спілкування за характером - як дружні, так і конфліктні; тут виділяються діти, які відчувають труднощі у спілкуванні. З віком ставлення дошкільників до однолітків змінюється - їх оцінюють не тільки за діловими якостями, але й за

особистісними, перш за все моральними. Це обумовлено розвитком уявлень про норми моралі, поглибленням в розумінні змісту моральних якостей.

У групах дошкільників часто спостерігається діяльність дітей за типом «поруч, але не разом», часто можна помітити, як дитина розмовляє із собою або іграшкою. З часом спільна дія набуває елементів співпраці, які виявляються у встановленні емоційних, вибіркових контактів з однолітками, в об'єднанні дітей на основі загального ігрового інтересу.

Для більшості дітей неймовірно важко вести себе по відношенню до інших дітей дружелюбно, доброзичливо, разом домагатися якихось результатів. Діти, які вже опанували цим умінням, часто бувають несправедливо суворі до тих, хто від них відстає, тому у спільній грі може виникнути конфлікт. Велика роль у правильній організації спілкування належить дорослому. Тому наше покликання як педагогів-вихователів - створити необхідні педагогічні умови для формування спілкування з однолітками.

У дитини народжується суб'єктивне ставлення до однолітка як партнера спільної діяльності, без якого «грати нецікаво». Інтенсивно розвивається усвідомлення дитиною себе як суб'єкта спільної діяльності, особливо в сюжетно-рольових іграх. У них дошкільник починає орієнтуватися не тільки на сюжет, а й на однолітка, сферу його інтересів, рівень можливостей і умінь. У дітей з'являється прагнення до налагодження співпраці для досягнення загального результату. Створюються перші ігрові об'єднання, але вони мають, в більшості випадків, нестійкий характер. Переважають діади, рідше – тріади, за статевим складом переважають «чисті» мікрооб'єднання у молодших дошкільнят.

2. Не менш важливою педагогічною умовою формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку і ігровій діяльності є занурення їх в активну ігрову діяльність з однолітками. Саме в цей період часу діти особливо цікавляться один одним, проявляють інтерес і

бажання спілкуватися, усвідомлюють себе активним учасником ігрової діяльності.

Освітня лінія «Гра дитини» передбачає розвиток у дітей творчих здібностей, самостійності, ініціативності, організованості в ігровій діяльності та формування у них стійкого інтересу до пізнання довкілля і реалізації себе в ньому [2].

Згідно вище сказаного вихователь повинен не тільки навчати грати дитину, а й надати можливості дитині проявити свої здібності до творчості, фантазії, самостійності, зацікавити і спонукати до участі й організації ігор, тобто реалізовувати власні ігрові задуми; дотримуватись ігрового партнерства та рольових способів поведінки, норм та етикету спілкування у процесі гри.

3. Ще одна педагогічна умова: використання різноманітних ігрових форм організації освітнього процесу, що сприяють формуванню навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку.

Створення емоційно сприятливої ситуації, що викликає бажання брати активну участь у спілкуванні, пробуджує ініціативу та мовленнєву активність дитини, - головне завдання, яке ми повинні ставити перед собою, коли організуємо дитячу гру. Щоб мовлення стало засобом спілкування, треба створити умови, які спонукають дитину усвідомлено звертатися до слова, викликають потребу бути зрозумілою спочатку дорослим, а згодом й одноліткам. Такі умови виникають у процесі самого спілкування і в діяльності, що її організують дорослі разом із дитиною. Чим складніша та різноманітніша діяльність, тим необхідніше дитині мовленнєве спілкування [13].

Форми ігрової діяльності, які щоденно використовуються в освітньому процесі дошкільного закладу, можна умовно розділити на дві великі групи: сюжетно-рольові ігри (сюжетно-рольові, творчі, ігри-драматизації, ігри-імпровазації, ігри-інсценівки та ін.) та ігри з правилами (дидактичні ігри, рухливі ігри, ігри-змагання, вправи та ін.), у процесі яких діти вчаться

співпрацювати, активно слухати, переробляти інформацію культурно спілкуватися.

В іграх задіяні всі сторони особистості дитини, вона здійснює рухи, говорить, сприймає навколишню дійсність, розмірковує, будує плани; у грі задіяні всі психічні процеси дитини: мислення, уява, пам'ять, посилюються прояви волі й емоцій.

Важливо передбачати різноманітні за змістом ігри та ігрові ситуації, у яких діти змогли б опанувати вміння відчувати співрозмовника, його реакцію на сприйняте повідомлення; орієнтуватися на комуніканта, змінюючи свою мовленнєву поведінку залежно від його емоційного стану; інтонаційно і вербально поділяти його почуття; бути з ним тактовним, толерантним і шанобливим; вчитися позитивно ставитися до самої можливості висловлювати одноліткам та дорослим свої почуття, думки, настрої, цінувати кожна таку можливість, а не нехтувати нею через невпевненість у собі, брати участь у комунікації, говорити перед публікою, бути зрозумілим для інших і потрібним їм [18].

Як відзначають дослідники, діти середнього дошкільного віку віддають перевагу іграм із правилами, до числа яких відносяться рухливі, дидактичні ігри. Ігри з правилами, як зазначається у дослідженнях Д. Ельконіна, Ж. Піаже, служать для дітей середнього дошкільного віку вправами у відносинах з іншими людьми: вони допомагають їм усвідомити свої обов'язки, виступаючи тут у вигляді загальних правил; підійти до розуміння норм моралі, всеосяжних вимог справедливості, зобов'язань, які кожна людина має перед собою.

Ігри з правилами ставлять дітей перед необхідністю домовитися, спланувати дії, виявляють здатність дитини до ділового спілкування. Ігри з правилами стають стимулом вдосконалення у дітей навичок спілкування.

Традиційно проблема спілкування розглядалася в контексті творчих, сюжетно-рольових ігор дітей - у працях таких вчених, як Р. Жуковської, Д. Менджеричької, В. Нечаєвої, О. Сорокіної та інших. Як відзначають

дослідники, у рольовій грі існує два види спілкування: власне ігрове й організаційне. Ігрове спілкування визначається сюжетом, змістом гри і здійснюється від імені взятих на себе ролей. Організаційне спілкування має місце при виборі теми гри, визначенні складу учасників, розподілі ролей, контролю за виконання правил поведінки у грі.

Важливим є той факт, що відносини у грі визначаються рольовими відносинами. Збагачення ролі певним комунікативним змістом сприятиме оволодінню дітьми способами спілкування і подальшого переносу цих способів в реальне життя. Як зазначає О. Сорокіна, дотримання правил під час гри викликає необхідність виявити зусилля щодо оволодіння способами спілкування у грі й поза нею; формування не тільки знань, а й різноманітних почуттів, накопичення добрих емоцій і засвоєння традицій [30].

Сюжетом гри виступає відтворювана в ній дійсність, її зміст представляє те, що відтворюється дітьми як основний сюжет діяльності, та стосунки між дорослими у їх суспільному і трудовому житті. У процесі гри відбувається формування виробничого досвіду і довільної поведінки дитини, її самореалізація і соціалізація, долучення до комунікативної культури - культури спілкування. У процесі гри діти вступають у контакт із приводу іграшок, тому тут найбільш умотивовано й природно може бути організовано їх спілкування [19].

4. Не менш ефективною умовою формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності, на наш погляд, виявляється використання проблемних ситуацій. Створення проблемної ситуації – один із влучних прийомів активізації мислення дітей, а, отже, і мовлення. Необхідно ставити перед дітьми нові комунікативні завдання, які потребують нових засобів для їх розв'язання. Саме такий підхід сприяє розвитку мовного чуття та мовленнєвих здібностей, формуванню інтересу до мовлення, творчого підходу до використання засобів спілкування у різних ситуаціях. Перед дітьми треба ставити завдання, які наразі випереджають рівень їхнього розвитку. Тобто, проблеми, що стають перед

дошкільниками, не повинні бути занадто легкими, а отже, розв'язати їх можна лише інтенсивно напруживши розум. Спілкуючись одне з одним, діти засвоюють готові фрази і використовують їх у своєму мовленні. У стосунках з однолітками відбувається взаємне збагачення дітей мовленнєвим досвідом [30].

5. Ще одною умовою формування навичок спілкування з однолітками є викидання правила «дорослий – взірець спілкування для дитини». За словами відомої психологині О. Кононко, організовуючи спілкування дітей дошкільного віку, треба дотримуватися основних правил позитивного спілкування: розмовляти мовою партнера, поважати партнера та його інтереси [30].

На думку Г. Лаврентьєвої, щирість, чуйність, доброта, ввічливість, чесність, справедливість мають бути обов'язковими професійними якостями вихователя, бо діти сліпо копіюють вчинки та поведінку дорослих [21, с. 68]. Вихователь «має замислюватися не лише над змістом вимог, які він висуває до дитини, а й над формою і тоном їх пред'явлення. Дитина дуже чутлива до слова педагога. Грубе слово, необміркований вчинок дорослого, несправедливе покарання можуть нанести дитині глибоку, іноді невиліковну рану. ... Треба терпляче вислуховувати дитину, вміти дати пораду, втішити, заспокоїти». Тож, висока культура педагогічного спілкування – ключ до успішного виховання, як зазначає Г. Лаврентьєва [21, с. 73].

Завдяки емоційній близькості з дорослими, в дитини формуються відкритість до соціальних впливів, готовність сприймати інших людей, інтерес до спілкування з ними [32, с.3–5].

Говорячи про спілкування педагогів із дітьми, маємо на увазі педагогічне спілкування, яке виконує декілька взаємопов'язаних функцій: інформативну, регулятивну, корегуючу, емоційну та інші. Саме емоційний аспект відіграє головну роль у встановленні особистісних довірливих відносин дитини з дорослим, які слугують орієнтиром для неї в навколишньому світі, є сигналом про правильну або неправильну поведінку,

допомагають розібратися в тій чи іншій ситуації. Емоційна функція спілкування виявляється у взаємовпливі, взаємопереживанні. При цьому спрацьовують такі процеси, як наслідування, навіювання, співпереживання, зараження позитивними справами та вчинками. За допомогою цих процесів діти сприймають, засвоюють, закріплюють у свідомості та поведінці моральні погляди, почуття, норми, які склалися [5, с.267].

Тож педагог має ставитися до дитини з повагою, вірити в її здібності й можливості, бути глибоко переконаним у тому, що вона бажає особистісного розвитку. Педагог, якому властиві щирість і правдивість, який сповідує стиль педагогічного спілкування та відповідає суб'єкт-суб'єктній, діалогічній стратегії взаємодії, - досягає більших результатів у виховній роботі.

6. Необхідність запровадження ще одної педагогічної умови – здійснення підготовки педагогів та батьків до формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності - зумовлено тим, що родина є першим соціальним інститутом, а отже, має особливе значення для становлення життєвої компетентності дошкільника як особистості.

Останнім часом багато педагогів наголошують на тому, що існують певні проблеми спілкування батьків із дітьми. Батьки часто не знають, як саме спілкуватися з маленькою дитиною, у які ігри гратися, які казки читати. Самі батьки недостатньо спілкуються зі своїми малюками, мало хто з них може похвалитися тим, що в родині прийнято спільно обговорювати будь-які події, мирно розв'язувати конфлікти, вислуховувати думку дітей. Все це негативно впливає на комунікативний розвиток дошкільнят і викликає у фахівців серйозну тривогу. Дитина дошкільного віку, яка погано спілкується з однолітками або взагалі не вміє включатися у спілкування, стає не цікавою для інших дітей. Така дитина виростає замкнутою, зі зниженою самооцінкою, високою тривожністю і навіть агресивною поведінкою.

Слід учити батьків вибирати ігри, казки та твори відповідно до віку дітей. Якщо більше розповідати батькам про свою роботу, це сприятиме

ознайомленню їх з прийомами розвитку мовлення дітей, спонукатиме частіше спілкуватися зі своїми дітьми. Прикладом, особливо ефективними засобами навчання дітей спілкуванню в даному випадку можуть бути комунікативні ігри.

Комунікативні ігри для дітей передбачають спільні дії учасників, їх взаєморозуміння, співпрацю, позитивне ставлення до всіх гравців, формування навичок спілкування. Такі спільні ігри хороші також тим, що в результаті діти отримують позитивні емоції, безпосередню радість, що є основою розвитку життєрадісності, оптимізму; активність у вирішенні життєвих завдань, прагнення приходити на допомогу іншим.

Отже, рівень розвитку спілкування дітей середнього дошкільного віку залежить від багатьох факторів і, перш за все, від тих умов, в яких дитина перебуває не тільки в дитячому садку, але і вдома, на вулиці. Всі ці чинники в сукупності роблять великий вплив на формування особистості дитини, визначаючи ступінь розвитку у дитини почуттів, емоцій, уявлень і знань, а також вмінь застосовувати їх у своїй діяльності та в колективному житті.

Висновки до розділу 1

У теоретичній частині дослідження ми з'ясували, що в останні десятиліття пильну увагу дослідників привертає проблема спілкування дітей з огляду на цифровізацію сучасного суспільства та зменшення обсягів «живого» спілкування дітей з дорослими й однолітками, а іноді - і його повного заміщення «спілкуванням» із гаджетами. Концептуальні засади проблеми дитячого спілкування досліджували А. Богуш, Л. Виготський, Н. Гавриш, А. Леонтьєв, М. Лісіна, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, Е. Смирнова, О. Сорокіна, Б. Спок та інші вітчизняні та зарубіжні психологи та педагоги.

Згідно теорії спілкування дітей раннього і дошкільного віку (Д. Ельконін, О. Запорожець, М. Лісіна), спілкування є специфічним видом

дитячої діяльності, через який дитина прагне передати іншим людям і отримати від них певну інформацію, встановити з тими, хто її оточує, необхідні для неї емоційно забарвлені стосунки, узгодити з ними свої дії, задовольнити матеріальні й духовні потреби [1].

Проблема спілкування належить до найважливіших для дитини дошкільного віку сфер життєдіяльності, оскільки є важливою умовою її психічного розвитку, соціалізації та індивідуалізації, формування особистості.

Процес становлення спілкування з однолітками на етапі дошкільного дитинства дослідили А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, М. Лісіна, А. Рuzська, Е. Смирнова: від емоційно-практичної форми спілкування (2-4 роки), до ситуативно-ділової (4-6 років) та позаситуативно-ділової (6-7 років) [24, с.145]. Одним із найбільш важливих і непростих періодів дослідники називають середній дошкільний вік, період становлення ситуативно-ділової форми спілкування, коли привабливість однолітка як партнера по спілкуванню починає перевершувати привабливість дорослого. Дітям усе більше подобається грати разом, але невміння спілкуватися чемно, дружньо, доброзичливо, погоджувати дії та враховувати активність один-одного для спільного досягнення якихось результатів призводить до виникнення конфліктних ситуацій.

Оскільки основним видом діяльності дітей дошкільного віку є гра - форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення і засвоєння суспільного досвіду, фіксованого в закріплених способах здійснення предметної діяльності» [34], - то вважаємо ігрову діяльність одним із найбільш ефективних засобів формування навичок спілкування. У спільній грі діти навчаються спілкуванню, взаєморозумінню, взаємодопомозі, вчаться підкорювати свої дії діям інших гравців.

Тому необхідно створити такі педагогічні умови, які не тільки спонукатимуть дітей середнього дошкільного віку до активного і культурного спілкування в ігровій діяльності, а й впливатимуть на всебічний

гармонійний розвиток дитини, формування її особистості. Відповідно, нами визначено такі педагогічні умови формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку:

1. Створення спокійної, доброзичливої атмосфери та відповідного розвивального предметно-ігрового середовища у групі дошкільного закладу.
2. Занурення дітей середнього дошкільного віку в активну ігрову діяльність з однолітками.
3. Використання ігрових форм організації освітнього процесу.
4. Використання проблемних ситуацій.
5. «Дорослий – взірець спілкування для дитини», тобто дотримання педагогами та батьками основних правил позитивного спілкування.
6. Здійснення підготовки педагогів та батьків до формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СИСТЕМИ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ З ОДНОЛІТКАМИ В ІГРОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ У ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Особливості сформованості навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку

Експериментальне дослідження проведено на базі Комунального закладу дошкільної освіти комбінованого типу «Ясла-садок № 46 «Казка» Маріупольської міської ради Донецької області.

В експериментальному дослідженні взяли участь 32 вихованців 4-5 років двох середніх груп та їхні батьки, вихователі. Експериментальна та контрольна групи налічували по 16 дітей у кожній.

Мета констатуючого експерименту полягає у визначенні початкового рівня сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань констатуючого експерименту:

1. Визначити критерії, показники й рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.
2. Розробити діагностичну методику для виявлення рівнів сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.
3. Провести експериментальне дослідження і схарактеризувати особливості сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності на початку експерименту.

4. З'ясувати початковий рівень ставлень, знань, умінь педагогів та батьків щодо формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.

Методи дослідження: спостереження, індивідуальні бесіди, ігрові вправи, анкетування батьків та вихователів.

На початку експерименту на основі аналізу наукових досліджень для діагностування рівня сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності було визначено критеріальний апарат.

Зазначено, що згідно теорії спілкування дітей раннього і дошкільного віку (Д. Ельконін, О. Запорожець, М. Лісіна), спілкування є специфічним видом дитячої діяльності. Процеси спілкування розглядаються як активні дії, через які дитина прагне передати іншим людям і отримати від них певну інформацію, встановити з тими, хто її оточує, необхідні для неї емоційно забарвлені стосунки, узгодити з ними свої дії, задовольнити матеріальні й духовні потреби [1].

Саме в середньому дошкільному віці в дітей з'являється потреба у спілкуванні з однолітками, визнанні та повазі з їхнього боку. Ефективність спілкування залежить від уміння спілкуватися, урахуваючи інтереси і потреби співрозмовника, уникнення домінування в розмові і перебивання співрозмовника, тобто дотримання правил мовленнєвого етикету та культури мовлення, навичок висловлювання певної думки у відповідній ситуації. Тож важливим у спілкуванні стають культура спілкування та культура поведінки.

Проте діти середнього дошкільного віку ще не вміють цього робити.

Отже, аналіз вивченої літератури щодо специфіки спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності послугував підґрунтям для виділення наступних критеріїв та показників оцінювання такого спілкування (див. Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1.

**Критерії та показники оцінювання сформованості навичок спілкування
з однолітками дітей середнього дошкільного віку
в ігровій діяльності**

Критерії	Показники
Когнітивний	уявлення дітей про поняття «спілкування», розуміння значущості вміння спілкуватися для людини
Емоційний	ставлення дітей до однолітків у процесі спілкування
Діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> - користування формами мовленнєвого етикету; - володіння навичками мовленнєвого спілкування з однолітками під час ігрової діяльності; - застосування навичок культури поведінки у спілкуванні з однолітками в ігровій діяльності.

За визначеними критеріями та показниками схарактеризовано чотири рівні сформованості навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності: високий, достатній, середній і низький. *Високий рівень* – дитина розуміє й пояснює поняття «спілкування» та його значущість для людини, легко знаходить контакт із однолітками. Вільно долучається до спільної ігрової діяльності, сама виявляє у цьому ініціативу, у неї широке коло спілкування, є постійні друзі. У спілкуванні активна, вміє слухати та розуміти мовлення, спілкується згідно ситуації, ясно і послідовно висловлює свої думки, використовує форми мовленнєвого етикету. Така дитина рідко вступає в конфлікти, вміє самотійно підтримувати спілкування з однолітками, ділиться іграшками, готова допомогти. *Достатній рівень* - дитина досить добре розуміє та з незначною допомогою дорослого пояснює поняття «спілкування», позитивно виявляє себе у спілкуванні з однолітками. Слухає та розуміє мовлення, підтримує бесіду й рідше ініціює її сама, використання форм мовленнєвого етикету нестійке. Дитина готова гратися з однолітками, але виконання правил поведінки у спільній ігровій діяльності

нестійке. Із вини такої дитини у спільній грі можуть виникати конфлікти. *Середній рівень* — дитина не може пояснити значення поняття «спілкування», але може навести приклади спілкування в її розумінні. За власним бажанням із однолітками спілкується інколи. Дитина неактивна та неговірка у спілкуванні з однолітками, неуважна до інтересів співрозмовника, не вміє чітко та послідовно висловлювати свої думки. Формами мовленнєвого етикету користується рідко. Така дитина не завжди вміє підпорядковувати свою поведінку узвичаєним правилам і нормам, часто заважає гратися іншим, не ділиться іграшками, нерідко у поведінці з однолітками груба. Участь у колективних іграх бере рідко. *Низький рівень* - пояснити поняття «спілкування» дитина не може, з іншими дітьми майже не спілкується; не вміє користуватися формами мовленнєвого етикету; в іграх надає перевагу маніпуляціям із предметами.

Відповідно до визначених критеріїв і показників, із метою виявлення рівнів та характеристики особливостей сформованості навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності, було розроблено діагностичну методику. Діагностичний інструментарій розроблено з використанням доробок Н. Гавриш, М. Лісіної, Р. Павелків, Т. Репіної, О. Цигипало – адаптованих і частково змінених відповідно до мети та завдань експериментального дослідження [20; 29; 38].

Вивчення та оцінювання рівня сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності проводилося за трьома критеріями та за 4-рівневою системою оцінювання.

Опис діагностичних методик

Критерій: когнітивний

Показник: уявлення дітей про поняття спілкування, розуміння значущості вміння спілкуватися для людини.

Завдання 1. Бесіда «Що таке спілкування?» (див. Додаток 1).

Мета: виявити уявлення дітей про поняття «спілкування», розуміння значущості вміння спілкуватися для людини.

Процедура виконання: Бесіда проводилася з кожною дитиною індивідуально, відповіді заносилися до протоколів.

Система оцінювання: див. Таблиця 2.2

Таблиця 2.2

Критерії оцінювання завдання 1. Бесіда «Що таке спілкування?»

Критерії оцінювання	Оцінка в балах	Рівень знань про поняття спілкування
Дитина розуміє й пояснює поняття «спілкування»; усвідомлює його значущість для людини	4	високий
Дитина досить добре розуміє та з незначною допомогою дорослого пояснює поняття «спілкування»; самостійно за допомогою прикладів може пояснити значення вміння спілкуватися для людини	3	достатній
Дитина не може пояснити значення поняття «спілкування», але може навести приклади спілкування в її розумінні; за допомогою дорослого пояснює значення вміння спілкуватися для людини	2	середній
Пояснити поняття «спілкування» та його значущості для людей дитина не може	1	низький

Критерій: емоційний

Показник: ставлення дітей до однолітків.

Завдання 2. Методика «Вибір дії?» [29].

Мета: визначити ставлення дітей до однолітків - соціометричний статус кожної дитини в групі, що обумовлює її популярність або непопулярність серед однолітків; схарактеризувати мотиви вибору, виокремити провідні мотиви, які обумовлюють стосунки між дітьми у групі.

Процедура виконання: Методика є спрощеним дитячим варіантом соціометричної методики. Для проведення процедури дослідження кожній дитині пропонувалося по три предмети (яблука).

Інструкція дитині: Ось тобі три предмети. Вибери з твоєї групи трьох дітей, яким ти хочеш подарувати ці предмети, а інші діти подарують тобі.

Відповіді дітей заносилися до протоколів. Після того, як всі діти подарували свої предмети, підраховувалася кількість предметів (а значить виборів), одержаних кожною дитиною. Результати фіксувалися у матриці (див. Додаток 2).

Система оцінювання: Соціометричний статус дитини в групі визначався за формулою: $C = \frac{K}{P} \times 100 \%$

$$P - 1$$

де С – статус дитини в групі, у системі спілкування з однолітками,

К – кількість предметів, одержаних дитиною від однолітків по групі,

П – кількість дітей у групі.

Основними для висновку про статус дитини слугували кількісні дані, тобто показник С.

Оцінювання результатів:

9-10 виборів – показник С дорівнює 100%-90%, дитина обожнювальна, лідер.

6-8 виборів – показник С в діапазоні 89% - 60%, дитина популярна.

3-5 виборів – показник С в діапазоні 30% - 59%, дитина менш популярна.

1-2 вибори – показник С в діапазоні від 29% до 0%, дитина не популярна, майже ізольована.

Критерій: діяльнісний

Показник 1: Користування формами мовленнєвого етикету

Завдання 3: «Що ти скажеш?» [10]

Мета: визначення сформованості вміння користування формами мовленнєвого етикету.

Процедура виконання. Дитині пропонували уявити, що з нею сталася певна проблемна ситуація, і просили її вирішити.

Приклади ситуацій:

Ситуація. Одного вихідного дня друзі Миколка та Сергійко гралися у дворі та раптом побачили незнайомого хлопчика, який стояв і уважно, з сумом на них дивився. Дітям здалося, що той незнайомий хлопчик хоче з ними пограти. Як ви думаєте, що могли сказати діти в цій ситуації?

Ситуація. Кілька дітей грали у дворі з м'ячем. Сашка мати покликала додому вечеряти. Що має сказати Сашко своїм друзям?

Ситуація. Тетянка вранці прийшла до дитсадка. Зайшовши до групи, вона дізналася, що в однієї дівчинки з групи, Оленки, сьогодні день народження. Що має сказати Тетянка?

Система оцінювання: див. Таблиця 2.3

Таблиця 2.3

Критерії оцінювання завдання № 3 «Що ти скажеш?»

Критерії оцінки	Оцінка в балах	Рівень
Дитина володіє формами мовленнєвого етикету та використовує їх на практиці, коментує запропоновану ситуацію спілкування, активна, охоче виконує поставлені перед нею завдання	4	високий
Дитина володіє формами мовленнєвого етикету, коментує ситуації, але потребує незначної корекції при поясненні запропонованої ситуації спілкування	3	достатній
Дитина використовує форми мовленнєвого	2	

етикету тільки за зразком дорослого, потребує заохочення до виконання завдання, спілкується без цікавості		середній
Форми мовленнєвого етикету дитина майже не використовує, до виконання завдання цікавості не виявляє	1	низький

Показник 2: володіння навичками мовленнєвого спілкування

Завдання 4: «Озвуч картинку» [29]

Мета: визначення рівнів володіння дітьми навичками мовленнєвого спілкування в зображених ситуаціях (домовлятися, розподіляти ролі, вибудовувати свої дії та поведінку, спілкуватися за змістом ролі).

Матеріал: сюжетні картинки (див. Додаток 3)

Процедура виконання. Вихователь пропонує дитині уважно розглянути картинку, розповісти, що на ній зображено, та озвучити ситуацію в ролях.

Картинка 1: Двоє дітей граються, а третя дитина стоїть у стороні і плаче.

Що роблять діти? Чому у хлопчика на очах сльози? Хто кому що сказав? Як би ти вчинив у цій ситуації на місці дітей?

Картинка 2: Декілька дітей спільно граються іграшками, а поруч стоїть одна дівчинка, яка тримає у руках дуже багато іграшок.

Що відбувається на картинці? Чому дівчинка тримає у руках так багато іграшок? Що вона думає(говорить)? Що думають про це її друзі? Що б ви сказали цій дівчинці? Як би ви вчинили в цій ситуації?

Картинка 3: На малюнку зображена дівчинка, яка стоїть в стороні, коли поряд є інші діти, які граються та спілкуються між собою. Подумайте, як можна допомогти дівчинці?

Картинка 4: На картинці зображено хлопчика, який зруйнував споруди з піску, що побудували інші двоє дітей. Одна дівчинка плаче. Чи добре вчинив

цей хлопчик? Допоможи хлопчику виправити свою помилку. Підкажи, як це зробити? Як би ти заспокоїв (а) дівчинку, яка плаче?

Система оцінювання: (див. Таблицю 2.4)

Таблиця 2.4

Критерії оцінювання завдання № 4 «Озвуч картинку»

Критерії оцінки	Оцінка в балах	Рівень сформованості навичок мовленнєвого спілкування
Дитина володіє навичками мовленнєвого спілкування, орієнтується в ситуації, легко вибудовує діалоги, вміє домовлятися, контролює свої дії та поведінку	4	високий
Дитина володіє навичками мовленнєвого спілкування, вибудовує діалоги з незначною допомогою дорослого, не завжди їй вдається домовитися з співрозмовниками	3	достатній
Дитина демонструє вміння мовленнєвого спілкування за зразком дорослого, потребує постійної допомоги	2	середній
Дитина вступає в контакт без бажання спілкуватися та виконувати ігрове завдання, не завжди розуміє завдання	1	низький

Показник 3: застосування навичок культури поведінки у спілкуванні з однолітками в ігровій діяльності

Завдання 5: Спостереження за довільним спілкуванням дітей в ігровій діяльності

Мета: визначення рівнів застосування дітьми навичок культури поведінки у довільному спілкуванні з однолітками в ігровій діяльності

Процедура виконання: Проводиться спостереження за довільним спілкуванням дітей в ігровій діяльності. При цьому увагу приділяють сформованості навичок спілкування кожної окремої дитини та особливостям характеру спілкування: контактність, здатність розуміти іншого, участь у спільній ігровій діяльності, володіння формами мовленнєвого етикету та культурою поведінки під час ігрових дій (див. Додаток 4).

Система оцінювання: (див. Таблиця 2.5)

Таблиця 2.5

Критерії оцінювання довільного спілкування дітей в ігровій діяльності

Критерії оцінки	Оцінка в балах	Рівень мовленнєвої комунікації
Дитина є ініціатором спілкування, має багато друзів, відкрита, чуйна, любить грати й охоче ділиться іграшками з однолітками. Легко вступає в діалог з однолітками, виявляє наполегливість, ясно і послідовно викладає свої думки, вміє домовитися, дотримується правил мовленнєвого етикету та культури поведінки	4	високий
Дитина досить популярна і доброзичлива, але менш ініціативна, у спілкуванні та спільній ігровій діяльності бере участь найчастіше з ініціативи інших і рідко виявляє активність; погано розпізнає настрій товаришів, не завжди вміє	3	достатній

домовитися і вести діалог; їй треба нагадувати правила мовленнєвого етикету та культури поведінки під час спілкування		
Це агресивна або боязка, сором'язлива дитина. Її не дуже люблять в групі, спілкується вона з вузьким колом однолітків. Така дитина небалакуча у контактах з дітьми, не вміє послідовно викладати свої думки, точно передавати їх зміст, не може домовитися, не впевнена в собі; знання мовленнєвого етикету та правил культури поведінки обмежені	2	середній
Дитина практично зовсім самостійно не йде на контакт з однолітками, ініціатива відсутня, схильна до усамітнення; байдужа до прохань інших, грає тільки за умови нав'язування своїх бажань, іграшками не ділиться; формами мовленнєвого етикету майже не користується	1	низький

Діагностування рівнів сформованості навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності за визначеними критеріями на початку експериментальної роботи дало змогу отримати такі кількісні результати (див. Таблиця 2.6).

Таблиця 2.6

**Рівні сформованості навичок спілкування з однолітками
дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності
на початку експерименту**

Групи	Рівні	Критерії, показники (дітей)					Σ %
		когнітивний компонент	емоційний компонент	діяльнісний компонент			
		П 1	П 2	П 3	П 4	П 5	
ЕГ	високий	0	0	1	1	0	2
	достатній	3	2	4	3	5	21
	середній	7	8	5	5	8	41
	низький	6	6	5	6	6	36
КГ	високий	0	0	2	0	0	2
	достатній	2	3	3	3	5	20
	середній	7	6	6	7	4	38
	низький	7	7	5	6	7	40

Умовні скорочення:

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

П 1 (показник 1) - уявлення дітей про поняття спілкування; розуміння значущості вміння спілкуватися для людини;

П 2 (показник 2) - ставлення дітей до однолітка;

П 3 (показник 3) - користування формами мовленнєвого етикету;

П 4 (показник 4) - володіння навичками мовленнєвого спілкування;

П 5 (показник 5) - застосування навичок культури поведінки під час ігрової діяльності.

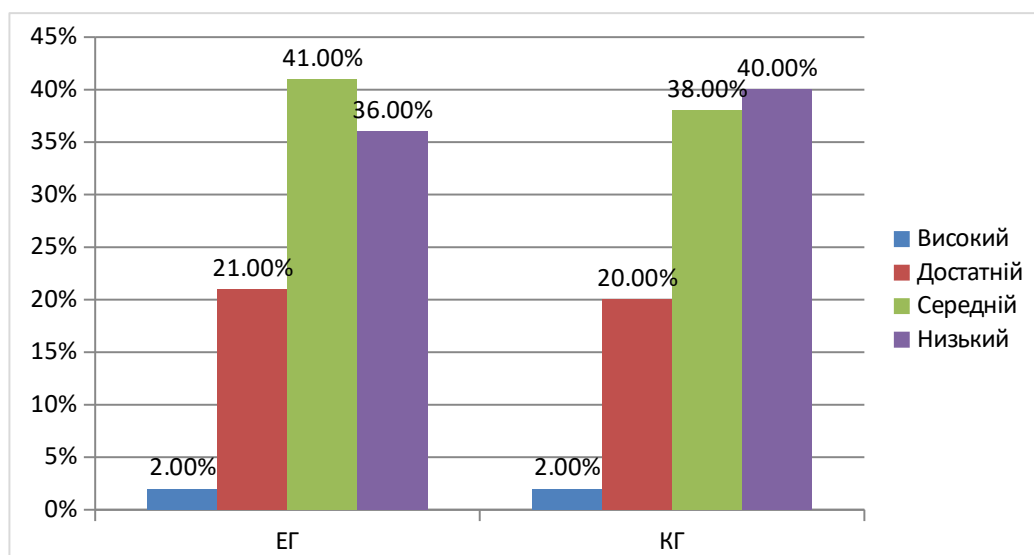

Рис.2.1. Порівняльна діаграма рівнів сформованості навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності дітей середнього дошкільного віку експериментальної та контрольної груп на констатувальному етапі експерименту

Отримані результати констатуючого експерименту засвідчують, що показники рівнів сформованості навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку ЕГ та КГ майже однакові та свідчать про те, що діти ще не зовсім розуміють поняття спілкування, необхідність володіння навичками спілкування для життя людини, недостатньо володіють формами мовленнєвого етикету та культури спілкування з однолітками під час ігрової діяльності. Зокрема, є невелика кількість дітей високого рівня сформованості навичок спілкування (по 2% ЕГ та КГ), які легко входять в діалог з однолітками, виявляють наполегливість, ясно і послідовно викладають свої думки, вміють домовитися, не забувають дякувати. Але великий відсоток дітей мають низький рівень спілкування (36% ЕГ та 40% КГ), у спілкуванні вони беруть участь найчастіше з ініціативи інших, агресивні або боязкі, сором'язливі діти. Їх не дуже люблять у групі, спілкуються вони з вузьким колом однолітків, не можуть домовитися, не впевнені в собі, не вміють самостійно виходити з конфліктних ситуацій або ж вирішують їх агресивним шляхом, усамітнені. Більшість вихованців ЕГ та КГ мають середній рівень

сформованості навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності – 41% ЕГ та 38% КГ. Достатній рівень вихованці ЕГ та КГ мають майже однаковий – 21% ЕГ та 20% КГ. Ці діти досить популярні і доброзичливі, із задоволенням спілкуються з однолітками, грають у спільні ігри, але такі компоненти спілкування як здатність зрозуміти іншу людину, застосування форм мовленнєвого етикету та культури поведінки – необхідно коригувати та розвивати.

Так, наприклад в ході спілкування з дітьми під час бесіди на питання «що таке спілкування?» мною були отримані такі відповіді від дітей: «...це просто розмова між дітьми або між мамою та донькою; коли мама читає казку; коли папа гра зі мною в футбол; якщо ми б не розмовляли, то як би я попросила у мами купити ляльку лолу; щоб попросити їсти; щоб пограти на телефоні або просто не знаю що таке спілкування».

Крім того, ми можемо бачити що кращі показники отримав емоційний критерій – ставлення дітей до однолітків, тому що більшість дітей незважаючи на виникнення між ними іноді конфліктних ситуацій, відносяться один до одного дружелюбно, швидко пробачають та не тримають образ. А гірші показники за критерієм діяльнісний - володіння навичками мовленнєвого спілкування з однолітками, навичками культури поведінки в ігровій діяльності, не всі діти ще володіють формами мовленнєвого етикету.

Аналіз отриманих результатів дозволив підтвердити гіпотезу про те, що для формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності з дітьми середнього дошкільного віку необхідно проводити спеціальну роботу. До такої роботи мають бути долучені не лише педагоги ЗДО, а й батьки вихованців.

З'ясувати початковий рівень ставлень, знань, умінь педагогів щодо формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності ми змогли шляхом їхнього анонімного анкетування (див. Додаток 5).

З'ясувати початковий рівень знань, умінь і ставлень батьків щодо формування навичок спілкування дітей середнього дошкільного віку з однолітками в ігровій діяльності ми змогли шляхом анонімного анкетування (див. Додаток 6).

З'ясування початкового рівня знань, умінь і ставлень педагогів та батьків до формування навичок спілкування дітей з однолітками в ігровій діяльності на початку експериментальної роботи дало змогу отримати такі кількісні результати (див. Таблиця 2.7).

Таблиця 2.7

**Знання, уміння і ставлення педагогів та батьків щодо
формування навичок спілкування з однолітками дітей
в ігровій діяльності**

Рівень знань, умінь та ставлень	П %	Б%
Високий	29	11
Достатній	15	10
Середній	20	15
Низький	36	64

Високий рівень – отримали педагоги та батьки, які володіють знаннями та вміннями щодо формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності, розуміють необхідність володіння дітьми такими комунікативними вміннями; постійно цікавляться новинками в цій сфері діяльності.

Достатній рівень – отримала та частина педагогів та батьків, які вважають, що мають певні знання та вміння, досвід, але потребують в деяких питаннях роз'яснень, корекції; готові поповнювати знання з цієї теми.

Середній рівень – це та частина педагогів та батьків, яка вважає що мають деякі знання, але не впевненні, що вміють правильно організувати роботу по формуванню навичок спілкування з однолітками під час ігрової діяльності, не вистачає знань, досвіду.

Низький рівень – отримали педагоги та батьки, які не виявили зацікавленості та не мають бажання як відповідати так і отримувати якусь інформацію щодо формування навичок спілкування дітей з однолітками.

На підставі зазначеного вважаємо, що педагогам закладу потрібно працювати над проблемою формування навичок спілкування дітей середнього дошкільного віку з однолітками в ігровій діяльності – вивчати, аналізувати, апробувати і шукати нові підходи щодо організації роботи в цьому напрямку, а також зацікавлювати батьків та підвищувати їхнє розуміння важливості формування навичок спілкування у дітей.

2.2. Реалізація педагогічних умов формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку

У формуванні навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку вирішальним є включення дітей в конкретну змістовну ігрову діяльність. В цій діяльності доцільно навмисно створювати такі ситуації, які б викликали позитивні моральні почуття, дії, вчинки у дітей щодо однолітків.

Для того, щоб розвивати у дітей середнього дошкільного віку комунікативні вміння та формувати навички спілкування з однолітками, необхідно розвивати почуття спільності з іншими і можливість побачити в однолітку друга й партнера. Саме почуття спільності і здатність побачити іншого – це підстава для побудови спілкування між однолітками, вони породжують співчуття, співпереживання і сприяння [39].

Завдяки грі діти отримують розуміння значущості вміння спілкуватися для людини, формується ставлення дітей до однолітків, вони засвоюють культурні норми, предметно-символічні способи діяльності, індивідуальної та групової поведінки. Ігрова діяльність є найважливішим джерелом формування особистості дошкільника – розвитку його мотиваційної сфери, свідомості,

довільності поведінки, самооцінки та головне - формування навичок спілкування з однолітками.

Гра є непродуктивним і головним видом діяльності дитини дошкільного віку. Відмінною особливістю гри є те, що вона являє собою відображення дітьми їхнього оточуючого життя - дій, діяльності дорослих людей, їх взаємовідносин в обстановці, створюваній у дитячій уяві.

Метою формувального етапу експерименту є реалізація педагогічних умов формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності, а саме:

1. Створення спокійної, доброзичливої атмосфери та відповідного розвивального предметно-ігрового середовища у групі дошкільного закладу.
2. Занурення дітей середнього дошкільного віку в активну ігрову діяльність з однолітками.
3. Використання ігрових форм організації освітнього процесу.
4. Використання проблемних ситуацій.
5. «Дорослий – взірець спілкування для дитини», тобто дотримання педагогами та батьками основних правил позитивного спілкування.
6. Здійснення підготовки педагогів та батьків до формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.

Беручи все це до уваги, а також з урахуванням отриманих результатів попередньої діагностики і спостережень був розроблений комплекс ігор «Давай спілкуватися» з розвитку комунікації та формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.

Ігрова діяльність повинна організовуватися відповідно до вікових можливостей та особливостей дітей середнього дошкільного віку, ґрунтуватися на комплексно-тематичному принципі побудови освітнього процесу і передбачати рішення програмних освітніх завдань у спільній діяльності дорослого і дітей, і самостійної діяльності дітей.

Термін реалізації запропонованого комплексу ігор «Давай спілкуватися» - 3 місяці.

Мета комплексу ігор - формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку засобами ігрової діяльності.

Основні завдання, які повинен вирішити запропонований комплекс ігор:

- формувати уявлення дітей про поняття спілкування, розуміння значущості вміння спілкуватися для людини;
- формувати позитивне ставлення дітей до однолітків в процесі спілкування;
- вправляти в умінні користуватися формами мовленнєвого етикету;
- вправляти дітей в умінні володіти навичками мовленнєвого спілкування з однолітками під час ігрової діяльності;
- формувати у дітей вміння застосовувати навички культури поведінки у спілкуванні з однолітками в ігровій діяльності.

Складений ігровий комплекс заснований на наступних правилах:

- правило доступності - відповідність змісту і форми ігрового завдання віку дітей;
- правило діяльності - залучення всіх дітей до ігрової діяльності;
- правило гуманності - контроль особистісних особливостей дитини, встановлення під час гри доброзичливих відносин, створення для дітей обстановки успіху.

Зміст комплексу ігор включає 3 блоки:

1 блок – ігри, спрямовані на розвиток уявлення дітей про поняття спілкування, розуміння значущості вміння спілкуватися для людини, вчитися спілкуванню один із одним, вміння слухати й чути партнера, розвивати мовленнєві здібності;

2 блок – ігри на розвиток вмінь орієнтуватися на партнера-однолітка, вміння домовлятися, вибудовувати свої дії та вчинки; ігри, що сприяють емоційному комфорту та отриманню досвіду спілкування;

3 блок – ігри на розвиток умінь користуватися формами мовленнєвого етикету; самостійного володіння навичками мовленнєвого спілкування з однолітками під час ігрової діяльності; застосування навичок культури поведінки у спілкуванні з однолітками в ігровій діяльності.

Схематично зміст комплексу ігор представлено (див. Таблиця 2.8)

Таблиця 2.8

План-схема комплексу ігор «Давай спілкуватися»

Мета	Набуті навички	Ігрові вправи та завдання
1 Блок		
Закріпити знання дітей про поняття спілкування, розуміння значущості вміння спілкуватися для людини; вчитися спілкуванню один із одним; розвивати мовленнєві здібності, цікавість до оточуючих, прагнення їх зрозуміти, потребу в спілкуванні	навички спостереження за спілкуванням дорослих та однолітків; навички міжособистісного спілкування з однолітками; уміння вступати в діалог	гра «У крамниці іграшок», гра «Про що запитати при зустрічі?», гра «Розвідники», гра «В гості», вправа «Запитайлики і відповідайлики», гра «Дзвінок до лікарні», гра «Сліпий і поводитир», гра «Покупки вченого кота»
2 Блок		
Удосконалювати вміння дітей орієнтуватися на партнера-однолітка, вміння домовлятися, вибудовувати свої дії та вчинки; розвивати самоконтроль поведінки, емоційної стабільності у спілкуванні; формувати поважливе ставлення до співрозмовника; формувати вміння обирати провідну роль у спілкуванні, не обмежуючи прав співрозмовника	вміння знаходити у себе позитивні і негативні якості; вміння проявляти чуйність і доброзичливість при взаємодії з однолітками; розуміти емоційний настрій іншої людини, правильно реагувати на реакції дітей в ігровій діяльності; вміння	гра «Розмова по телефону», гра «Чарівна математика», гра «Коробка добрих вчинків», вправа «Інтерв'ю», вправа «Килимок примирення», вправа «Рожеві окуляри», словесні ігри: «Згода-незгода», «Трапляється – не трапляється», рухливі ігри «Хто до

	висловлювати симпатію до вчинків співрозмовника	нас прийшов», «Лови, кидай, падати не давай»; проблемні ситуації або ігри-ситуації, гра «Ситуації»
3 Блок		
Навчати мистецтву спілкування в різних формах і ситуаціях; навчати дітей мовним етикетним формулам та навичкам культури поведінки під час спілкування в ігровій діяльності; випрацьовувати у дітей позитивні риси характеру, спонукаючи до кращого взаєморозуміння впродовж спілкування	правильне використання ввічливих слів у процесі спілкування; вміння вести діалог, користуватися правилами мовленевого етикету, використовуючи різні засоби виразності; застосування отриманих навичок спілкування в ігрових та життєвих ситуаціях; вміння прислухатися до думок інших дітей, виконувати роль у взаємодії з іншими дітьми.	вправи «Прохання», «Знайомство»; сюжетно-рольові ігри «Сім'я», «Дитина захворіла», «Зробимо Маші гарну зачіску», «Магазин іграшок»; дидактична гра «Діалог», рухливі ігри «Кіт і миші», «Лисиця у курнику», «Вовк за горою»; розігрування міні-інсценівок за сюжетами з повсякденного життя дітей

Запропонований ігровий комплекс «Давай спілкуватися» являє собою спеціально збудовану блокову систему, що сприяє розвитку позитивного ставлення до однолітків, розвитку спілкування дітей з однолітками у процесі ігрової діяльності. При реалізації запропонованого комплексу чітка послідовність реалізації блоків була не обов'язковою. Також не обов'язковим було грати з дітьми в усі запропоновані ігри попереднього блоку перш ніж пере-

йти до ігор наступного - організувавши з дітьми дві-три гри, ми переходили до ігор іншого блоку.

Ігри повторювалися стільки разів, скільки це було цікаво дітям. Багаторазове повторення одних і тих самих ігор було важливою умовою для розвиваючого ефекту. Діти по-різному і в різному темпі засвоювали нове. Постійно беручи участь в тій чи іншій грі, вони починали краще розуміти її сенс і зміст, починали отримувати ще більше задоволення від виконання вже знайомих ігрових дій. Самим дітям дуже подобалося грати у знайомі ігри.

Наприклад, с початку вибирала певну кількість ігор, які на мій погляд найбільше до вподоби дітям: с/р «Перукарня», «Лікарня», «Будівельники», «Іграшкова крамниця», д/і «Збери врожай», «Літо – добре, літо – погано», ігрові ситуації або рухливі ігри, потім поступово додавала нові ігри або розширювали тематику вже знайомих ігор. Діти позитивно із захопленням грали, головне підтримувати та допомагати коли щось не виходить. Так є діти більш спокійні, замкнуті, сором'язливі (Артур Ч., Микита С., Дмитро С.) їм потрібна допомога, тому над ними брали шефство інші діти. А з мого боку був контроль за їх спілкуванням, щоб не виникало конфліктів. Якщо спочатку такі діти тільки спостерігали, то потім вже могли виконувати другорядні ролі. Головне приймали участь в ігровій діяльності, спілкувалися, а не були осторонь.

У процесі реалізації запропонованого комплексу ігор щодо формування навичок спілкування дітей з однолітками ми вносили в ігри свої варіанти, які залежали як від конкретних обставин, так і від нашої власної фантазії або граючих дітей. Це вимагало певної гнучкості, вміння імпровізувати і творити, виходячи з індивідуальних особливостей дітей і наявної ситуації. Наприклад, згідно умов сьогодення дітям було запропоновано уявити ситуацію коли вони не можуть піти до крамниці і купити необхідні продукти або інші речі. Який вихід можна знайти? Так Олександра Ф. запропонувала замовити по телефону доставку, так робила її мама. Діти підтримали. Одні навчалися за

допомогою іграшкового телефону робити замовлення, а інші приймали замовлення.

Розвиток спілкування серед однолітків в ігровій діяльності багато в чому залежав від змісту і форми нашого безпосереднього спілкування з кожним із дітей, це було прикладом спілкування. Воно здійснювалося як рівноправна доброзичлива співпраця дорослого й дитини. Ми намагалися завжди уважно спостерігати за дітьми у процесі їхнього спілкування. Займали таку позицію, щоб, звертаючись до одного з дітей, не випускати з поля зору інших дітей. Організуючи їхню самостійну діяльність, особливе значення приділяли розвитку доброзичливих відносин між дітьми: показати, як можна разом грати в дидактичні і рухливі ігри, як удвох подивитися картинки, як підтримувати один одного під час невдач.

Ми ні в якому разі насильно не змушували дитину робити те, чого вона не бажає або до чого ще не готова. Примус лише відіб'є інтерес до будь-яких спільних дій з однолітками. Закінчувати кожну гру ми намагалися в той момент, коли дітям ще цікаво, але вони починали потроху втомлюватися — щоб не допустити ігор без їхнього власного бажання, відступання від правил гри. По завершенні збирали дітей навколо себе і, повідомивши, що гра закінчилася, пропонували попрощатися, наприклад, плесканням кожного з учасників по долоні вихователя. Доброзичливість, установка на приємні несподіванки або сюрприз були головними складовими при роботі з дітьми.

Реалізація педагогічної роботи з формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності потребувало єдності з боку всіх учасників освітнього процесу. Відповідно до цього ми організували підготовку педагогів та батьків вихованців до організації культурного, чемного й цікавого (в ігровій діяльності) спілкування дітей з однолітками.

Зокрема, на основі розуміння необхідності і важливості становлення навичок спілкування з однолітками дітей у процесі ігрової діяльності будувалася робота по забезпеченню батьків усвідомленими і глибокими знання-

ми теоретичних основ педагогічної роботи з дітьми. Періодично нами здійснювалася просвітницька робота в різних формах: консультації для батьків «Що таке культура спілкування», «Правила етикету»; індивідуальні бесіди, круглий стіл «Як зробити дитину більш товариською»; тренінги «Світ очима дитини», «Уроки спілкування для батьків» у форматі онлайн (див. Додаток 7.1 та 7.2); спортивне свято «Мама, тато та я - спортивна сім'я», фотовиставки.

Наприклад, під час проведення тренінгу «Світ очима дитини» батьки взяли участь у таких ігрових ситуаціях: «Купіть мені все і відразу» або «Хочу і буду» (див. Додаток 7.1), де завдяки участі батьки зуміли подивитися на світ очима дитини, знайти з нею спільну мову і уникнути конфліктів. Тренінг допоміг батькам інакше, по-новому поивитися на спілкування з дітьми та дітей між собою: переглянути кількість часу, що вони приділяють дитині щодня; як зробити спілкування з дитиною та дітей між собою позитивним і конструктивним.

Ми переконалися, що така підготовка батьків мала дуже важливу роль, тому що забезпечила комплексний вплив на дитину з боку всіх оточуючих її людей, у дитячому садку і вдома.

«Дорослий – взірець спілкування для дитини», тобто наскільки досконало володіє педагогічною культурою мовлення вихователь залежить від його майстерності і постійного підвищення свого професійного рівня. З метою підвищення професійної майстерності для педагогів ЗДО надавалися консультації: «Як перевірити рівень мовленнєвого розвитку дітей своєї групи», «Професійне мовлення педагогів», «Сучасні підходи до розвитку мовлення у дітей».

З педагогами закладу було проведено педагогічний тренінг за темою «Комунікативна культура – основа досконалого мовлення», метою якого було - створити умови для розвитку комунікативної культури педагогів; ознайомлювати з базовими теоріями спілкування; формувати навички ефективної взаємодії; розвивати комунікативні вміння за допомогою ігрових

методів навчання; поглиблення та систематизація знань педагогів щодо змісту Базового компонента, формування їх професійних умінь щодо використання ефективних підходів для розвитку мовленнєвої компетентності дітей дошкільного віку; вдосконалення педагогічної майстерності вихователів. Підсилувати професійну мотивацію.

Так під час проведення тренінгу прийняли участь в ігрових вправах «Незвичайне привітання», «Продовж вислів», вправа «Дерево», де наприклад педагоги мали можливість розкрити сутності ключових понять з освітньої лінії "Мовлення дитини", а молоді педагоги поповнили свої знання.

Вихователь не повинен іти попереду, ведучи за собою дітей, не повинен іти позаду, весь час підштовхуючи їх, — він повинен бути весь час поряд і спільно вирішувати всі проблеми, що виникають у навчально-виховному процесі. А щоб вирішувати всі проблеми, необхідно самому досконало володіти тим матеріалом, якого ми навчаємо дітей. Саме тому вихователь не повинен стояти на місці, а має весь час вдосконалюватись.

Після проведення зазначеної роботи з дітьми, їх батьками та педагогами ми помітили, що діти стали ввічливіше і культурніше звертатися до однолітків, спокійно висловлювати свої бажання і прохання, збільшилося коло їхнього спілкування, вони стали більше грати один із одним, більше прагнути до спілкування, самостійно вирішувати багато конфліктів: поступатися, не кричати, намагатися не перебивати один одного, звертатися по імені. Крім того, помітно знизилася агресивність багатьох проблемних дітей; зменшилася кількість демонстративних реакцій; замкнуті діти, які гралися раніше на самоті або не відходячи від вихователя ні на крок, стали частіше брати участь у спільних іграх.

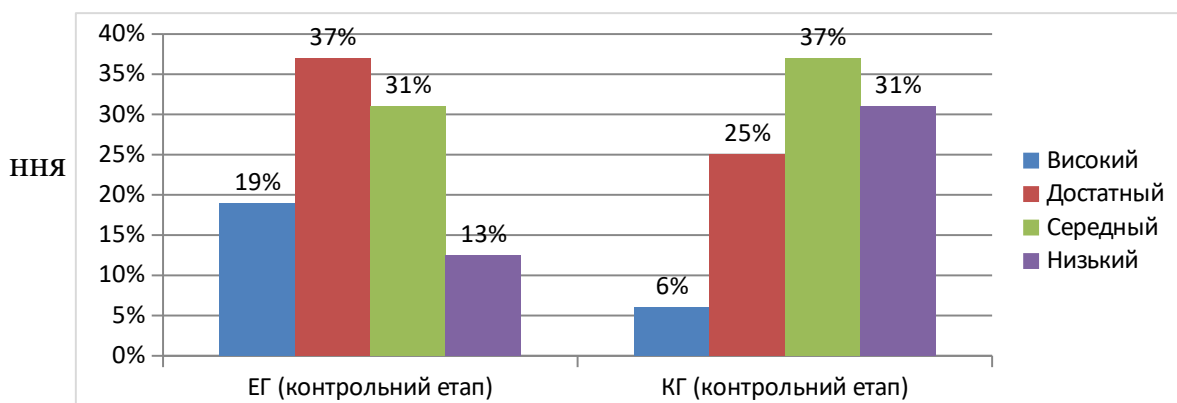
2.3. Динаміка формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку

Після закінчення формувального етапу експерименту, на якому було застосовано комплекс ігор «Давай спілкуватися», для перевірки ефективності виконаної роботи було проведено контрольний експеримент. Мета даного експерименту: виявити динаміку розвитку рівня сформованості навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку експериментальної та контрольної груп за результатами формуючого експерименту.

Рівень сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності оцінювався за схарактеризованими раніше критеріями та показниками. Для цього було застосовано діагностичну методику, розроблену і використану на констатувальному етапі експерименту.

З аналізу результатів контрольного етапу експерименту можна зробити висновок, що за показниками першого критерію (уявлення дітей про поняття спілкування, розуміння значущості вміння спілкуватися для людини) у дітей експериментальної групи відбулися значні зміни (див. Рисунок 2.2).

Аналізуючи результати, бачимо, що в експериментальній групі значно збільшилася кількість дітей з високим і достатнім рівнями сформованості уявлень про поняття спілкування, розуміння значущості вміння спілкуватися для людини. На початку експерименту високий рівень був відсутній в обох групах, але зараз в експериментальній групі Олександра Ф., Амалія Ш., Євгенія Ф. та Єгор Д. отримали високий рівень сформованості уявлення про поняття спілкування. Знизилася кількість дітей з низьким рівнем сформованості уявлення про поняття спілкування, такі діти, як Тимур М., Данило П., Микита С., Кіра Б., Олексій Л., Йосиф Т. вже самостійно намагаються пояснити необхідність вміння спілкуватися для людини.

спілкуватися для людини (критерій 1) на контрольному етапі експерименту

Діагностика за показниками другого критерію (ставлення дітей до однолітків) показала наступні результати (див. Рисунок 2.3).

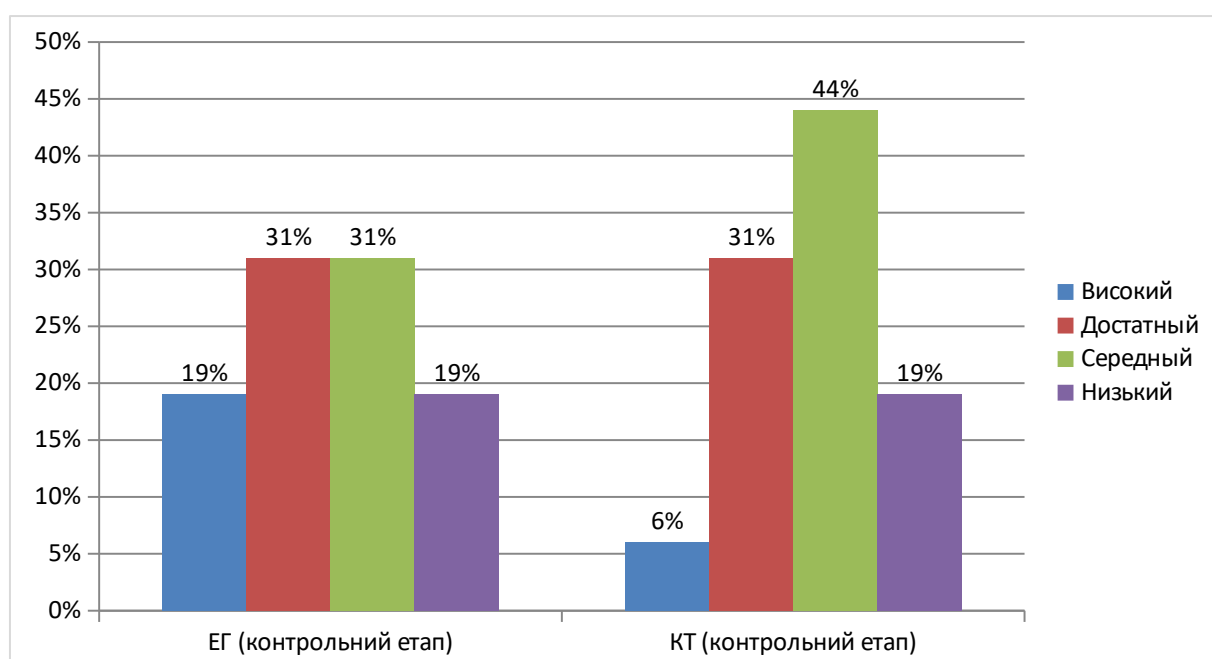

Рис.2.3. Ставлення дітей до однолітків (критерій 2) на контрольному етапі експерименту

Аналіз даних на рис. 2.3 показав, що на контрольному етапі експерименту у дітей експериментальної групи підвищився рівень ставлення до однолітків, спостерігалася готовність надати підтримку однолітку. Діти – Амалія Ш., Олександра Ф., Микита С., Михайло Є., Марина Т., Дмитро С., які на констатувальному етапі експерименту надавали перевагу в лідерстві Олексію Я. та Марку Б. (на той час негативним лідерам групи), стали розуміти, що це погано, так поводитися не можна. Єва Г., Данило П., Аліса К. вже намагалися зрозуміти стан і переживання однолітка в конкретній ситуації.

Єва Г. та Кіра Б. стали більш толерантними, виявляють доброзичливість, доброту, чуйність до однолітків, у них відбулися позитивні зміни в розвитку самооцінки, діти стали розуміти й оцінювати свої вчинки і вчинки своїх однолітків.

На контрольному етапі за показниками третього критерію - користування формами мовленнєвого етикету, володіння навичками мовленнєвого спілкування, застосування навичок культури поведінки у спілкуванні з однолітками в ігровій діяльності, ми отримали наступні результати (див. Рисунок 2.4, Рисунок 2.5, Рисунок 2.6).

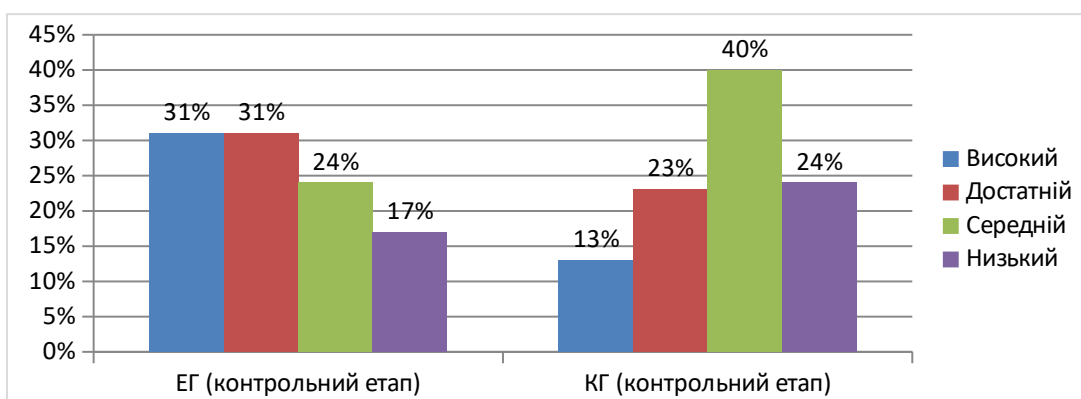

Рис.2.4. Користування дітьми формами мовленнєвого етикету (критерій 3) на контрольному етапі експерименту

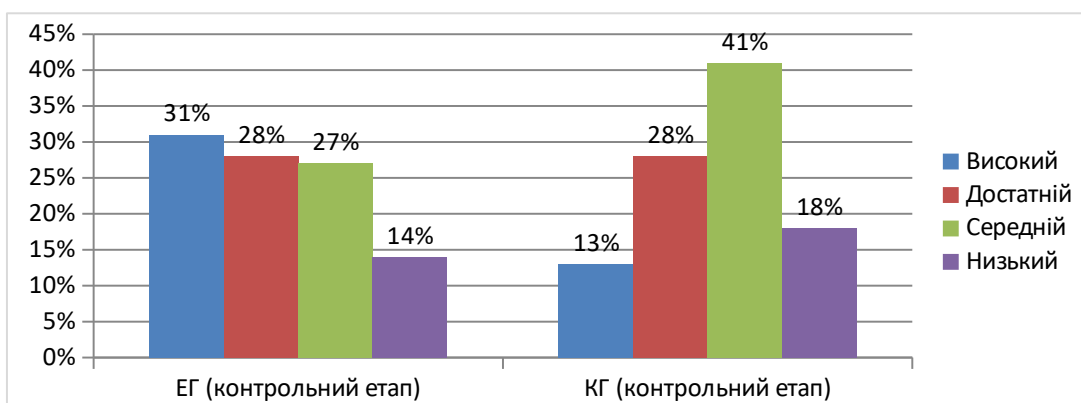

Рис.2.5. Володіння дітьми навичками мовленнєвого спілкування з однолітками під час ігрової діяльності (критерій 3) на контрольному етапі експерименту

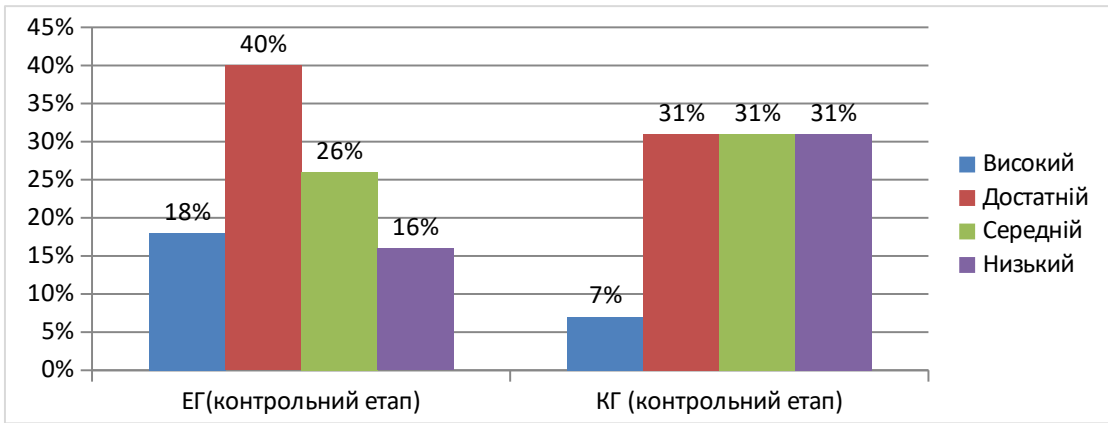

Рис.2.6. Застосування дітьми навичок культури поведінки у спілкуванні з однолітками в ігровій діяльності (критерій 3) на контрольному етапі експерименту

Виходячи з отриманих даних за всіма показниками 3 критерію ми бачимо, що значно покращилися показники високого та достатнього рівнів, а показники низького рівня знизилися, особливо це помітно в експериментальній групі. Так діти помітно краще стали спілкуватися один з одним: доброзичливі стосунки, прислухаються до співрозмовника, більшість дітей намагаються користуватися формами мовленнєвого етикету. Є діти (Амалія Ш., Олександра Ф., Марк Б., Євгенія Ф.) постійно слідкують за спілкуванням інших дітей, якщо потрібно допомагають, намагаються не допускати конфліктних ситуацій.

Отже, під час контрольного діагностування були виявлені позитивні тенденції в розвитку навичок володіння формами мовленнєвого етикету у спілкуванні з однолітками під час ігрової діяльності. Якщо на початку експерименту в експериментальній групі високий рівень мали 2 дитини, то зараз таких дітей вже 5 (Амалія Ш., Олександра Ф., Євгенія Ф., Марк Б., Єва Г.). Значно зменшилися показники низького рівня, які складають усього 14% - у порівнянні з констатувальним етапом, де низький рівень складав 38%. Діти вже більше володіють навичками мовленнєвого спілкування, підвищився рівень вміння домовлятися, більшість із них контролює свої дії та поведінку. Спостерігаючи за довільним спілкуванням дітей в ігровій діяльності, ми бачили, що більшість дітей вже виступали ініціаторами спілкування, легко

вступали в діалог, були більш відкритими та дотримувалися правил культури поведінки під час ігрової діяльності.

Значно підвищився результат в ЕГ та КГ за першим критерієм - уявлення дітей про поняття спілкування, розуміння значущості вміння спілкуватися для людини, якщо на початку експерименту від складав - 0% в обох групах, то зараз – 19% ЕГ та 6% КГ. Також збільшилися показники за другим критерієм - ставлення дітей до однолітків в ігровій діяльності, відповідно було 0% ЕГ, 0% КГ та стало 19% ЕГ, 6% КГ; за третім критерієм - застосування навичок культури поведінки у спілкуванні з однолітками в ігровій діяльності, відповідно було - 0% ЕГ, 0% КГ, стало - 18% ЕГ, 7% КГ.

Діагностування рівнів сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності за визначеними критеріями на контрольному етапі експериментальної роботи дало змогу отримати такі кількісні результати (див. Таблиця 2.9).

Таблиця 2.9

**Рівні сформованості навичок спілкування з однолітками
у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності
на контрольному етапі експерименту**

Групи	Рівні	Критерії, показники (дітей)					Σ %
		когнітивний компонент	емоційний компонент	діяльнісний компонент			
		П 1	П2	П 3	П 4	П 5	
ЕГ	високий	3	3	5	5	3	24
	достатній	6	5	5	5	7	35
	середній	5	5	4	4	4	27
	низький	2	3	2	2	2	14

КГ	високий	1	1	2	2	1	9
	достатній	4	5	4	4	5	27
	середній	6	7	6	7	5	39
	низький	5	3	4	3	5	25

Умовні скорочення:

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група;

П 1 (показник 1) - уявлення дітей про поняття спілкування; розуміння значущості вміння спілкуватися для людини;

П 2 (показник 2) - ставлення дітей до однолітків;

П 3 (показник 3) - користування формами мовленнєвого етикету;

П 4 (показник 4) - володіння навичками мовленнєвого спілкування;

П 5 (показник 5) - застосування навичок культури поведінки під час ігрової діяльності.

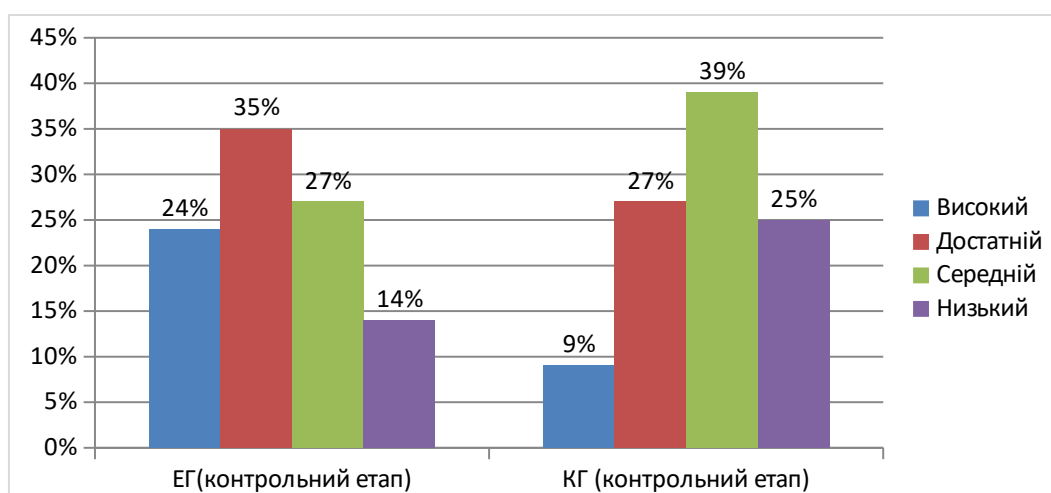

Рис.2.7. Порівняльна діаграма рівнів сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку (ЕГ та КГ) в ігровій діяльності на контрольному етапі експерименту

Порівняльний аналіз результатів контрольного експерименту в експериментальній та контрольній групах (див. Рисунок 2.7) свідчить, що завдяки проведеній системі роботи за комплексом ігор

«Давай спілкуватися» рівень сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей ЕГ значно підвищився — порівняно з вихованцями КГ. Зокрема, зросла до 24% кількість дітей із високим рівнем (порівняно з КГ — 9%), до 35% - із достатнім рівнем (КГ - 27%). Знизився до 27% середній рівень сформованості в дітей навичок спілкування з однолітками (КГ — підвищився до 39%) та до 14% низький рівень (КГ - 25%).

У контрольній групі більшість дітей, як і раніше мають труднощі при поясненні поняття «спілкування», не достатньо володіють формами мовленнєвого етикету, мало активні у спілкуванні з однолітками та не уважні до їх інтересів.

Результати формувального етапу експерименту щодо формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності наочно представлено в Таблиці 2.10 та на Рисунку 2.8.

Таблиця 2.10

**Динаміка формування навичок спілкування з однолітками
у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності**

Рівні	ЕГ (%)		КГ (%)	
	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Високий	2	24	2	9
Достатній	21	35	20	27
Середній	41	27	38	39
Низький	38	14	40	25

Із результатів, представлених на рис.2.8 можна зробити висновок, що завдяки проведеній системі роботи за комплексом ігор

«Давай спілкуватися» рівень сформованості навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей експериментальної групи значно підвищився (див. Таблиця 2.10). Зокрема, високий рівень сформованості навичок спілкування підвищився на 22% (порівняно з контрольною групою, де підвищення становить 7%), достатній — на 14% (КГ — на 7%), а середній рівень знизився на 14% (КГ — підвищився на 1%), низький рівень зменшився на 22% (КГ — на 15%). Тобто, на контрольному етапі експерименту нами виявлено позитивну динаміку формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку експериментальної групи.

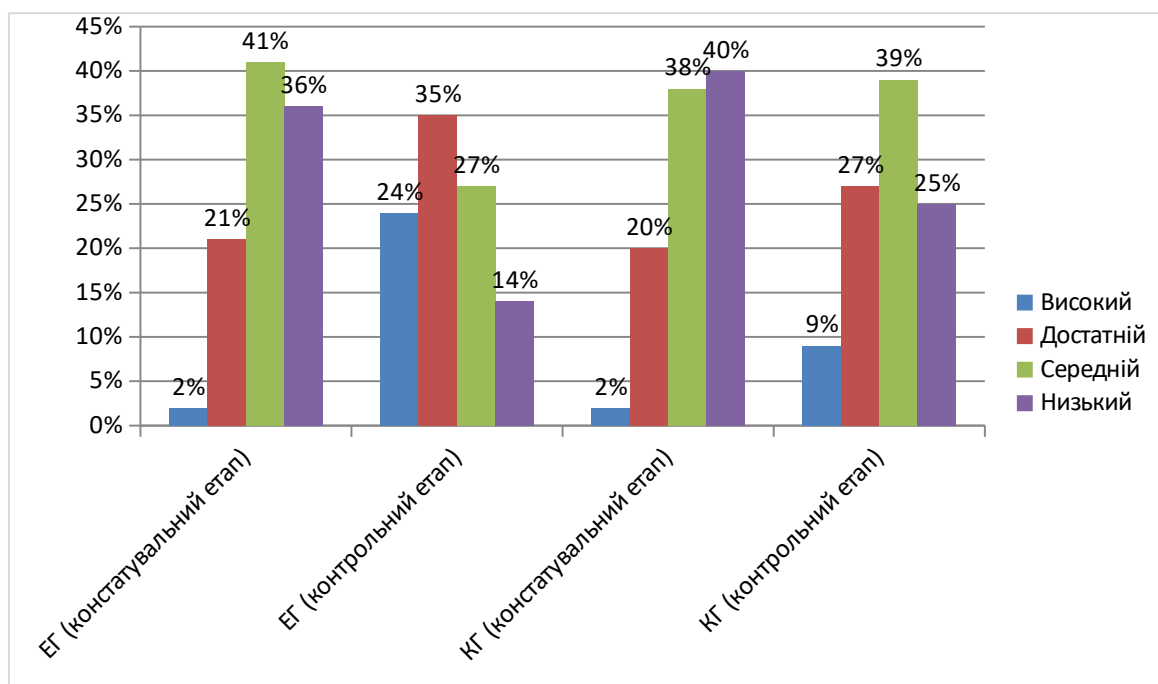

Рис.2.8. Порівняння результатів констатувального та контрольного етапів експерименту щодо формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності

Крім того, повторне анкетування педагогів та батьків вихованців за результатами формувального експерименту показало наступні результати, представлені в таблиці (див. Таблиця 2.11).

Зокрема, 70% педагогів та 35% батьків вихованців продемонстрували переконаність в ефективності ігрової діяльності для формування в дітей навичок спілкування з однолітками. Лишили сумніви з даного питання лише 5% педагогів та 15% батьків.

Таблиця 2.11

**Знання, уміння і ставлення педагогів та батьків
до формування у дітей навичок спілкування з однолітками
в ігровій діяльності на контрольному етапі дослідження**

Рівень знань, умінь та ставлення	П, %	Б, %
Високий	70	35
Достатній	15	37
Середній	10	13
Низький	5	15

Таблиця 2.12

**Динаміка знань, умінь і ставлень педагогів та батьків
до формування у дітей навичок спілкування з однолітками
в ігровій діяльності**

Рівні	Констатуючий експеримент	Контрольний експеримент
Педагоги		
Високий	29	70
Достатній	15	15
Середній	20	10
Низький	36	5
Батьки		
Високий	11	35
Достатній	10	37

Середній	15	13
Низький	64	15

Таблиця 2.12 наочно демонструє, що порівняно з констатувальним етапом дослідження, високий рівень знань, умінь підвищився на 41% у педагогів та на 24% у батьків, достатній рівень у батьків підвищився на 27%, значно знизився низький рівень у педагогів на 31%, а у батьків на 49%. Тобто, заходи формувального експерименту забезпечили підвищення рівня обізнаності педагогів та батьків, їх більш поважливе ставлення та ширше практичне використання різних видів ігрової діяльності для формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку.

Отже, проведене дослідження показало, що запропоновані нами педагогічні умови та розроблений комплекс ігор «Давай спілкуватися», ефективно сприяли формуванню в дітей навичок спілкування з однолітками, допомогли їм зрозуміти поняття «спілкування» та значущість вміння спілкуватися для людини, сприяли розвитку вміння співчувати і розуміти стан однолітка, вступати у взаємодію з однолітками у спільної ігровій діяльності, користуватися формами мовленнєвого етикету, надавати підтримку однолітку і т.д.

З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що створюючи визначені нами педагогічні умови формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності, а також проводячи цілеспрямовану, систематичну і послідовну роботу, можна домогтися позитивної динаміки сформованості навичок спілкування, зокрема розвитку ставлення до однолітків, вміння слухати та розуміти мовлення, спілку-

ватися згідно ситуацій, ясно і послідовно висловлювати свої думки, а головне - самостійно підтримувати спілкування з однолітками.

Тож гіпотеза, висунута нами на початку дослідження, отримала підтвердження - формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності буде ефективним при реалізації визначених нами педагогічних умов.

Висновки до розділу 2

На основі вивчених і проаналізованих теоретичних психолого-педагогічних джерел, та визначених педагогічних умов формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності, нами було розроблено систему експериментальної роботи, що складалася з наступних етапів: констатувального, формувального та контрольного.

На констатувальному етапі експерименту було визначено критерії (когнітивний, емоційний та діяльнісний) та показники сформованості навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності (уявлення дітей про поняття спілкування, розуміння значущості вміння спілкуватися для людини; ставлення дітей до однолітків; користування формами мовленнєвого етикету; володіння навичками мовленнєвого спілкування з однолітками під час ігрової діяльності; застосування навичок культури поведінки у спілкуванні з однолітками в ігровій діяльності). За визначеними критеріями та показниками схарактеризовано чотири рівні

сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності: високий, достатній, середній і низький.

Розроблена діагностична методика (із використанням доробок Н. Гавриш, М. Лісіної, Р. Павелків, Т. Репіної, О. Цигипало – адаптованих і частково змінених відповідно до мети та завдань експериментального дослідження) надала можливість отримати наступні результати констатуючого експерименту, де показники рівнів сформованості навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку ЕГ та КГ майже однакові та знаходяться переважно на середньому (ЕГ - 41%, КГ - 38%) і низькому рівні (ЕГ - 36%, КГ - 40%). Дослідження показало, що діти ще не зовсім розуміють поняття «спілкування» та необхідність володіння навичками спілкування для життя, недостатньо володіють формами мовленнєвого етикету та культури спілкування з однолітками під час ігрової діяльності. Аналіз отриманих результатів дозволив зробити висновок про те, що з дітьми середнього дошкільного віку необхідно проводити цілеспрямовану роботу з формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності.

Також шляхом анонімного анкетування було з'ясовано початковий середній рівень знань, умінь, ставлень педагогів (середній рівень - 20%, низький - 36%) та батьків вихованців (середній рівень - 15%, низький - 64%) до формування навичок спілкування дітей з однолітками в ігровій діяльності.

На формувальному етапі експерименту на основі визначених педагогічних умов та з урахуванням отриманих результатів попередньої діагностики нами було розроблено та проведено систему роботи (комплекс ігор «Давай спілкуватися»), спрямовану на реалізацію педагогічних умов формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.

З огляду на те, що реалізація педагогічної роботи з формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності потребує єдності з боку всіх учасників освітнього процесу (в дитячо-

му садку і вдома), нами було проведено роботу з підготовки педагогів і батьків вихованців до спільної діяльності в даному напрямку.

На контрольному етапі експерименту було проведено повторну діагностику рівня сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності по тим же методикам, що і на констатувальному етапі експерименту. Контрольне діагностування дітей експериментальної групи виявило позитивні тенденції у сформованості навичок спілкування з однолітками майже за всіма рівнями: збільшення високого рівня — до 24%, достатнього — до 35%, зменшення середнього рівня — до 27%, низького — до 14%. На противагу цьому в контрольній групі відбулися незначні позитивні зміни (збільшення високого рівня — до 9%, достатнього — до 27%, середнього рівня — до 39%, зменшення низького — до 25%).

Отже, проведена експериментальна перевірка визначених нами педагогічних умов формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності засвідчила свою ефективність. За результатами дослідження можна зробити висновок про те, що створення спокійної, доброзичливої атмосфери та відповідного розвивального предметно-ігрового середовища у групі дошкільного закладу; занурення дітей середнього дошкільного віку в активну ігрову діяльність з однолітками; використання ігрових форм організації освітнього процесу; використання проблемних ситуацій; «Дорослий – взірець спілкування для дитини», тобто дотримання педагогами та батьками основних правил позитивного спілкування; здійснення підготовки педагогів та батьків до формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності - сприяють розширенню уявлень дітей середнього дошкільного віку про поняття «спілкування» та розумінню значущості вміння спілкуватися для людини; покращенню їхнього ставлення дітей до однолітків; більш ефективному користуванню ними формами мовленнєвого етикету, навичками мовленнєвого спілкування та дотримання культури поведінки під час ігрової діяльності з однолітками.

ВИСНОВКИ

В ході проведеного дослідження за темою «Формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку», метою якого було, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності, згідно поставленої мети виконано ряд завдань: розкрито зміст проблеми спілкування дітей середнього дошкільного віку з однолітками в ігровій діяльності у психолого-педагогічних дослідженнях; визначено критерії, показники й рівні сформованості навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності; розроблено систему роботи щодо формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності; виявлено й експериментально перевірено педагогічні умови формування навичок спілкування з однолітками середнього дошкільного віку в ігровій діяльності. Отже, можна зробити наступні висновки.

У розділі 1 на основі вивчення та аналізу досліджень таких науковців, як: А. Богущ, Л. Божович, Л. Виготський, Н. Гавриш, Д. Ельконін, О. Кононко, К. Крутій, О. Леонтєв, М. Лісіна, Р. Павелків, Т. Піроженко,

С. Рубінштейн, А. Рузьська, О. Смирнова, О. Смук та інших, - ми з'ясували, що вчені трактують спілкування дітей - як специфічний вид дитячої діяльності, через який дитина прагне передати іншим людям та отримати від них певну інформацію, встановити з тими, хто її оточує, необхідні для неї емоційно забарвлені стосунки, узгодити з ними свої дії, задовольнити матеріальні й духовні потреби [1].

Одним із найбільш важливих і непростих періодів становлення спілкування дослідники називають середній дошкільний вік, період становлення ситуативно-ділової форми спілкування, коли привабливість однолітка як партнера по спілкуванню починає перевершувати привабливість дорослого. Дітям усе більше подобається грати разом, але невміння спілкуватися чемно, дружньо, доброзичливо, погоджувати дії та враховувати активність один-одного для спільного досягнення якихось результатів призводить до виникнення конфліктних ситуацій.

Одним із найбільш ефективних засобів формування навичок спілкування, зокрема у дітей середнього дошкільного віку, визначено ігрову діяльність, оскільки саме тут діти навчаються спілкуванню, взаєморозумінню, взаємодопомозі, вчать підкорювати свої дії діям інших гравців.

Для подальшого вирішення поставлених завдань в розділі 2 була проведена експериментальна робота на базі Комунального закладу дошкільної освіти комбінованого типу «Ясла-садок № 46 «Казка» Маріупольської міської ради Донецької області, в якій взяли участь 32 вихованця 5-го р.ж. двох середніх груп та їхні батьки, вихователі. Дослідження включало три етапи: констатувальний, формуювальний і контрольний.

На констатувальному етапі на основі аналізу наукових досліджень було визначено критерії (когнітивний, емоційний та діяльнісний), показники та схарактеризовано чотири рівні сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності: високий, достатній, середній і низький.

Результати констатуючого експерименту показали майже однакові, переважно середньо-низькі показники рівнів сформованості навичок спілкування з однолітками у дітей ЕГ та КГ (середній рівень: ЕГ - 41%, КГ - 38%, низький рівень: ЕГ - 36%, КГ - 40%). Діти обох груп ще не зовсім розуміють поняття «спілкування», недостатньо володіють формами мовленнєвого етикету та культури спілкування з однолітками під час ігрової діяльності.

Також шляхом анонімного анкетування було з'ясовано початковий рівень знань, умінь, ставлень педагогів (середній рівень - 20%, низький - 36%) та батьків вихованців (середній рівень - 15%, низький - 64%) щодо формування навичок спілкування дітей з однолітками в ігровій діяльності.

Із урахуванням результатів діагностики на формувальному етапі експерименту нами було розроблено та проведено систему роботи (комплекс ігор «Давай спілкуватися»), спрямовану на реалізацію педагогічних умов формування навичок спілкування з однолітками у дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності. Комплекс ігор складався з 3х блоків ігор, спрямованих на 1)розуміння поняття «спілкування», 2)налогоджування відносин із партнером та 3)користування формами мовленнєвого етикету та правилами поведінки при спілкуванні.

Також було проведено серію заходів із підготовки педагогів і батьків вихованців до спільної діяльності в даному напрямку (наприклад, для педагогів ЗДО - консультації: «Як перевірити рівень мовленнєвого розвитку дітей своєї групи», «Професійне мовлення педагогів», «Сучасні підходи до розвитку мовлення у дітей», педагогічний тренінг «Комунікативна культура – основа досконалого мовлення» та для батьків вихованців - консультації «Що таке культура спілкування», «Правила етикету»; індивідуальні бесіди, круглий стіл «Як зробити дитину більш товариською»; тренінги «Світ очима дитини», «Уроки спілкування для батьків».

На контрольному етапі експерименту діагностика засвідчила позитивну динаміку розвитку навичок спілкування дітей ЕГ з однолітками, значно підвищився високий рівень (на 22%), достатній (на 14%), зменшився середній рі-

вень (на 14%) та низький рівень (на 22%). На противагу цьому в контрольній групі відбулися незначні позитивні зміни (збільшення високого рівня — на 7%, достатнього — на 7%, середнього рівня — на 1%, зменшення низького — на 15%).

Отже, проведене експериментальне дослідження підтвердило, що формування навичок спілкування з однолітками в ігровій діяльності у дітей середнього дошкільного віку буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

1. Створення спокійної, доброзичливої атмосфери та відповідного розвивального предметно-ігрового середовища у групі дошкільного закладу.
2. Занурення дітей середнього дошкільного віку в активну ігрову діяльність з однолітками.
3. Використання ігрових форм організації освітнього процесу.
4. Використання проблемних ситуацій.
5. «Дорослий – взірець спілкування для дитини», тобто дотримання педагогами та батьками основних правил позитивного спілкування.
6. Здійснення підготовки педагогів та батьків до формування навичок спілкування з однолітками дітей середнього дошкільного віку в ігровій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08. Одеса, 2016. 22с. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Pfto_2013_29_68 (дата звернення: 15.11.2021).
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція: Наказ МОНУ від 12.01.2021 № 33. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya> (дата звернення: 15.11.2021).
3. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / За ред. А. М. Богуш. К.: Вища шк., 2007. 542 с.: іл.
4. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність: мовленнєві ігри, ситуації, вправи: навч.-метод. Посібник. К. : Видавничий Дім „Слово”, 2008. 256 с.
5. Воспитание детей дошкольного возраста / За ред. Прокопиенко Л. Н. К. : Рад. шк., 1990. 368 с.
6. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: Навч.-метод. посіб. К.: Вид. дім «Шкіл. світ»: Вид. Л. Галіцина, 2006. 119 с.

7. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/106820/1/Гончаренко.%20Педагогічний%20словник%20%281%29.pdf> (дата звернення: 15.11.2021).
8. Гра як засіб розвитку комунікативної компетентності дітей дошкільного віку. Збірник наукових праць. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znppn_2018_82%283%29_20.pdf (дата звернення: 15.11.2021).
9. Горещька О. Психологічні умови оптимізації спілкування батьків з дітьми дошкільного віку. Монографія. Донецьк, 2011. С. 231 URL: <https://dspace.bdpu.org/bitstream/123456789/244/1/Horetska%20O.V.%20Psykhologichni%20umovy%20optymizatsiyi%20spilkuvannya%20bat'kiv%20z%20dit'my%20doshkil'noho%20viku.pdf> (дата звернення: 15.11.2021).
10. Денісенко О. Роль навичок комунікабельності у дітей дошкільного віку. URL: <http://library.ippro.com.ua/attachments/article/244/Комунікабельність%20інклюзії%20дошкільнят.pdf> (дата звернення: 15.11.2021).
11. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв / упоряди.: К. Крутій, О. Фунтікова. Запоріжжя: ЛПІС, 2010. 324 с.
12. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
13. Завязун Т. Труднощі у спілкуванні? Допоможе гра! *Дошкільне виховання*. 2013. №2. С. 8-11.
14. Закон України про дошкільну освіту. Ст.7 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text> (дата звернення: 15.11.2021).
15. Зотова І.В. Формування мовленнєвого спілкування дошкільників в умовах різновікових груп. *Наука і освіта*. 2013. №3. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21

[STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=NiO_2013_3_21](#) (дата звернення: 15.11.2021).

16. Ігрова діяльність дошкільника: молодший дошкільний вік / Піроженко Т.О. та ін. Київ : Генеза. 88 с. (Серія «Настільна книжка вихователя»). ISBN 978-966-11-0764-8.
17. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування: навчальний посібник. Х. : НФаУ, 2011. 132 с.
18. Калмикова Л. Проблеми з мовленням? Подбаємо про мотиви. *Дошкільне виховання*. 2016. №5. С.2-5
19. Канарова О.В. Умови формування комунікативних умінь і навичок у дітей старшого дошкільного віку. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3744/1/14.pdf> (дата звернення: 15.11.2021).
20. Картоотека ігор. *Методична скарбничка вихователя №3*. 2016 С. 30 URL: https://images.mcfr.ua/parts/pedrada/msv_03_2016_prezent.pdf (дата звернення: 15.11.2021).
21. Лаврентьева Г. П. Культура общения дошкольников. К. : Рад. шк., 1988. 128 с.
22. Лисина М. И. Общение, личность и психика ребенка / М. И. Лисина. [Под ред. А. Г. Ружской]. [2-е изд.]. М. : Наука, 2001. 383 с.
23. Лисина М. И. Проблемы онтогенеза общения. –М.: Педагогика, 1986. 143с.
24. Луценко І. О. Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись. Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. Вид. 2-ге, перероб. і доповн. К.: Світич, 2013. 208 с.
25. Ляховець О.О., Сипченко В.І. Ігрова діяльність як засіб формування соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Вісник Черкаського університету. Випуск №15-2018. С. 77-83. URL: <http://pedejournal.cdu.edu.ua/article/download/3055/3242> (дата звернення: 15.11.2021).

26. Мартиненко І.В. Проблема комунікативного розвитку дітей з системними порушеннями мовлення в дошкільному віці. Науковий часопис. Актуальні проблеми логопедії. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7748/1/Martynenko.pdf> (дата звернення: 15/11/2021).
27. Михайленко Н.Я. Короткова Н.А. Организация сюжетной игры в детском саду: пособие для воспитателя, 2-е изд., испр. М.: ГНОМ и Д. 2000. 96 с.
28. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: навч. посіб. К. Академвидав, 2008. 431 с. - (Альма-матер).
29. Павелків Р., Цигипало О. Психологічний інструментарій в умовах дошкільного закладу. Навчальний посібник. URL: https://book-ye.com.ua/upload/iblock/d98/f72966bc_d7f1_11e6_80c0_000c29ae1566_9e23cb3e_8327_11e7_80cf_000c29ae1566.pdf (дата звернення: 15.11.2021).
30. Піроженко Т. До перлин народної мудрості. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. №8. С.45-49
31. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навч.посіб. К.:Академвидав, 2008. 456с.
32. Поніманська Т. Сучасні підходи до гуманістичного виховання дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2002. №4. С. 3–5
33. Приходько Ю., Юрченко В. Психологічний словник-довідник: навч. Посібник. 3-тє вид. К.: Каравела, 2016. 320 с.
34. Психологія: словник / під ред. А. В. Петровського, М. Г. Ярошевського. М.: Политиздат, 1990. С. 127.
35. Руденко І. Вплив стилю сімейного спілкування на розвиток особистості дитини URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD

[AD=1&Image_file_name=PDF/Vird_2014_31_31.pdf](#) (дата звернення: 15.11.2021).

36. Саприкіна О. Інтерактивні методи навчання як засіб формування навичок мовленнєвої взаємодії старших дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2011. №8. С.39-44

37. Сергеева В. Спілкування у дошкільному віці та особливості його розвитку у дітей з інтелектуальними порушеннями. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?

[C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pchv_2016_1_25.pdf](#) (дата звернення: 15.11.2021).

38. Смирнова Е. О. Межличностные отношения дошкольников: диагностика, проблемы, коррекция . М. : Владос, 2005. 160 с.

39. Смирнова Е. О. Общение дошкольников с взрослыми и сверстниками. Учебное пособие. «МОЗАИКА-СИНТЕЗ», 2012. 18с.

40. Смирнова Е., Лаврентьева Т. Спілкування однолітка з дошкільниками. URL:

http://psychologis.com.ua/obschenie_doshkolnika_so_sverstnikami.htm (дата звернення: 15.11.2021).

41. Сорокина Т. О некоторых особенностях общения детей со взрослыми. URL:

<http://journals.uran.ua/index.php/2227-6246/article/download/162911/161936>

(дата звернення: 15.11.2021).

42. Формування естетичної логосфери дошкільнят в образотворчій діяльності. *Дошкільне виховання*. 2010. №4. С.8-12.

43. Шипицына, Л.М. Азбука общения. Развитие личности ребенка, навыков общения со взрослыми и сверстниками . ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2010. 384с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Бесіда з дітьми «Що таке спілкування»

Мета: виявити уявлення дітей про поняття спілкування, розуміння значущості вміння спілкуватися для людини.

Обладнання: малюнки, на яких зображені діти, що б'ються, кричать; діти, котрі поводяться чемно, граються, виконують колективно певну роботу: малюють, співають.

Хід бесіди:

Психогімнастика «Привітання»

(Діти стають у коло беруться за руки та посміхаються один одному):

У садочку новий день
Всім говорим «Добрий день!».
«Добрий день!» тобі й мені,
Усім людям на землі!

Вихователь: Діти сідайте зручніше і подивіться на ці картинки — нещодавно я перебирала свої папери і знайшла їх. Стала переглядати і деякі з них мені сподобалися, їх було приємно розглядати. Але були й такі, що викликали в мене сміх, розчарування, неприємні спогади. Подивіться на ці картинки і розкажіть — які з них вам подобаються, які - ні, і чому?

Діти розглядають малюнки, вихователь активізує їхні висловлювання навідними

запитаннями. Діти висловлюють свої думки, зазначають, що їм подобається, а що ні і чому.

Додаток 3

Сюжетні картинки до завдання «Озвуч картинку»

Ситуація 1

Ситуація 2

Ситуація 3

Ситуація 4

Додаток 5

Анкета для батьків «Навички спілкування».

(відповіді в дужках: якщо необхідно відповісти «так» чи «ні» підкреслити; якщо треба «назвати» - то відповідь пишемо). Анкетування за бажанням, анонімно.

1. Чи розповідаєте ви своїй дитині про свою роботу? (так, ні)
2. Чи читаєте ви своїй дитині казки, оповідання, вірші? (читаю багато, постійно; читаю, але рідко; ні)
3. Чи любить слухати дитина, коли їй читають? (любить; коли як; не любить)
4. Чи граєте ви разом з дитиною? (так, ні)
5. Ваше улюблене спільне заняття з дитиною? (назвати)

6. В які ігри грає ваша дитина вдома? (назвати)

7. Яка улюблена гра або іграшка вашої дитини? (назвати)

8. Чи дозволяєте ви грати дитині в якісь цікаві для дитини ігри, але які не подобаються вам? (так, ні)
9. Що є для вас пріоритетним при купівлі іграшки дитині: (ціна, якість, вікові рекомендації, зовнішній вигляд, популярні марки, наявність розвиваючої функції).

10. Які позитивні і негативні якості ви побачили спостерігаючи гру дитини? (назвати)

11. Як ви вважаєте, чи відповідає мовленнєвий розвиток вашої дитини віковій нормі? (так, ні)

12. Чи цікавить вас інформація про роль гри в житті і розвитку дитини? (так, ні)

13. Як ви вважаєте, хто повинен займатися розвитком мови, формуванням навичок спілкування вашої дитини? (батьки, вихователі, логопед, ...)

14. Чи проводите ви зі своєю дитиною роботу: по вдосконаленню його мови; навичок спілкування, особливо з дітьми? (так, ні)

15. Які риси характеру необхідно розвинути дитині для успішного спілкування з однолітками, взагалі з людьми? (назвати)

Дякую за увагу!

Додаток 6

Анкета для педагогів ЗДО «Розвиток спілкування»

1. Назвати показники засвоєння вимог освітнього напрямку «Мовлення дитини» Базового компонента дошкільної освіти?

2. Я вважаю, що мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку у ЗДО відбувається у двох формах: під час організованих занять та у повсякденному житті. Так чи ні? *(необхідне підкреслити)*

3. У повсякденному житті я можу організовувати роботу щодо розвитку мовлення дитини під час *(продовжіть речення):*

4. Для формування навичок спілкування дітей в моїй «скарбничці» є такі дидактичні ігри, вправи тощо *(продовж речення)*

5. Конспекти для занять ви складаєте самостійно або використовуєте готові, опубліковані в методичних посібниках? *(підкресліть необхідне)*

6. Яке визначення спілкування, на Вашу думку, є правильним? *(необхідне підкреслити)*

- а) Спілкування — це взаємодія двох або більше людей, у ході якої вони обмінюються різноманітною інформацією, щоб налагодити відносини й об'єднати зусилля для досягнення загального результату;
- б) спілкування — це діяльність однієї людини, спрямована на привертання уваги до себе;
- в) спілкування — це розуміння й виконання інструкцій дорослого;
- г) спілкування — це односторонній процес, метою якого є досягнення особистих цілей;
- д) спілкування — це процес, у який включається велика кількість людей, об'єднаних загальною трудовою метою.

7. Який із засобів розвитку мовлення вважається провідним? *(необхідне підкреслити)*

- а) художня література;
- б) трудова діяльність;
- в) різноманітні види мистецтва (образотворче, музика, театр);
- г) дитячі свята;
- д) спілкування.

8. Який прийом орієнтований на розвиток спілкування між дітьми? *(необхідне підкреслити)*

- а) побутова діяльність;
- б) словесне доручення;
- в) бесіда;
- г) сюжетно-рольова гра;
- д) співбесіда з приводу картин, малюнків, книг.

9. Яке на вашу думку предметно-розвивальне середовище сприяє формуванню навичок спілкування у дітей дошкільного віку?

10. У яких ігрових куточках діти більше проводять часу?

Дякую за увагу!

Додаток 7.1

Ситуації до тренінгу «Світ очима дитини»

Ситуація № 1. «Засмучена дитина»

Один з батьків - «дитина», інші - «батьки». «Дитина» чимось засмучена. Батьки по черзі задають питання дитині, щоб зрозуміти, що трапилося. Завдання дитини - мовчати, завдання батьків - виявити причину засмучення дитини та задати питання з такою інтонацією, щоб дитина захотіла відповісти.

Ситуація № 2. «Хочу і буду».

Двоє батьків - «діти», інші - «батьки». «Діти» сидять на підлозі і рвуть папір, батьки по черзі умовляють їх цього не робити. Діти на всі вмовляння відповідають: «Хочу і буду». Завдання батьків сказати або зробити щось таке, щоб діти припинили це заняття.

Ситуація № 3. «Купіть мені все і відразу».

Один з батьків - «дитина», в магазині вимагає купити то одне, то інше, то все відразу. Завдання батьків - відволікти дитину, сказати або зробити щось таке, що допоможе впоратися з непомірним "апетитом".

Додаток 7.2

Уроки спілкування для батьків у форматі онлайн – тренінгу

1. Оперативне анкетування батьків (результати анкетування)
2. Робота у групах «Три шляхи у вихованні»
3. Інтерактивна гра «Незакінчене речення»
4. Тренувальна вправа «Як звертатись до дітей?»
5. «Родинний міст із питань перебігу адаптації дітей»

1. Результати анкетування батьків щодо співпраці ЗДО з сім'єю

Результати анкетування батьків дають змогу ближче познайомитися з сім'єю вихованців, більше дізнатися про розвиток та уподобання дитини, поведінку дитини в колі сім'ї, проблеми виховання та шляхи спілкування педагога з батьками (див. Додаток)

Аналізуючи результати анкетування батьків щодо співпраці ЗДО з сім'єю, важливо відзначити, що більшість батьків займаються вихованням та стимулюють розвиток дитини вдома, цікавляться її вподобаннями, бажаннями, націлені на позитивне спілкування з вихователями. Деякі батьки висловили пропозицію щодо отримання теоретичних знань з практики виховання дітей, не проти отримання корисної інформації щодо формування здібностей дитини.

2. Робота в сімейних групах «Три шляхи у вихованні»

Ознайомлення батьків зі стилями виховання дітей в сім'ї.

Існують певні стилі сімейного виховання, які виділили науковці, спираючись на різні дослідження.

Авторитарний стиль – всі рішення приймають батьки, які вважають, що дитина майже в усьому повинна підкорятися їхній волі і авторитету. Батьки вимагають від дитини порядку, дисципліни, чіткого виконання всіх обов'язків. В особистості змалку виховують почуття відповідальності, вміння долати труднощі.

Негативні наслідки. Надто високі вимоги, які ставлять до дитини, потребують максимальної мобілізації всіх розумових і фізичних здібностей. Від дитини вимагають досягнення успіху в різних сферах. Це стає самоціллю, але при цьому страждає духовність дитини.

Авторитарний стиль виховання може призвести до відхилення у поведінці. Особливо тоді, коли батьки прагнуть бачити свою дитину лідером.

Така психологічна установка сприяє появі страху невдачі, поразки.

Постійне напруження може спричинити в майбутньому прагнення дитини звільнитися від цих неприємних станів за допомогою наркотичних речовин і алкоголю. Дитина втрачає стимули до корисної діяльності, в неї виникає недовіра до людей, вона прагне уникати контактів з ними.

Опікунський стиль виховання – прагнення батьків постійно бути поруч з дитиною, вирішувати за неї всі проблеми. Дитину оточують надмірною увагою, вона займає головне місце в сім'ї. Її здатність до самоствердження різко обмежується. Зазнавши труднощі повсякденного життя, не маючи необхідних навичок їх подолати, така людина часто зазнає поразки, що спричиняє почуття невпевненості підвищує рівень тривожності, розвиває почуття безпорадності, комплекс неповноцінності. Людина може почати вживати наркотичні речовини, щоб утекти від реальності, позбутися комплексу неповноцінності.

Поблажливий стиль виховання – виявляється у недостатній увазі до дитини з боку батьків, дитина в сім'ї належить сама собі, вона фактично не знає заборон і обмежень з боку батьків. Трапляється часті сварки, бійки між батьками, тому діти проводять багато часу на вулиці. Нездатність сім'ї контролювати поведінку дитини може призвести до входження її до асоціальних груп,

оскільки в неї не сформувалися психологічні механізми, необхідні для самостійної, відповідальної поведінки у суспільстві.

Згодом такі діти конфліктують з тими хто їм не підкоряється. Вони не здатні враховувати інтереси інших людей, встановлювати стійкі емоційні зв'язки, не готові до відповідальності. З іншого боку, сприймаючи брак правильного виховання з боку батьків як виявлення байдужості й емоційного неприйняття, дитина відчуває страх і невпевненість, внутрішню порожнечу, яка викликає порушення в її емоційній сфері.

Демократичний стиль виховання – батьки заохочують особистісну відповідальність і самостійність своєї дитини відповідно її вікових можливостей.

Дитина присутня під час обговорення сімейних проблем, бере участь у прийнятті рішень, вислуховує та обговорює думки та поради батьків. Батьки вимагають від неї відповідальної поведінки і намагаються допомогти дитині. З розумінням ставляться до її запитів. При цьому батьки дбають про постійне дотримання дисципліни, що формує правильну, відповідальну поведінку. Оптимальним для сімейного виховання вважається демократичний стиль якому притаманний високий рівень вербального спілкування між дітьми і батьками; готовність батьків прийти на допомогу дітям; віра батьків в успішну самостійну діяльність дитини; адекватний батьківський контроль.

На процес виховання дитини негативно впливають не тільки такі індивідуальні особливості батьків, як тривожність і афективність, а й домінантність, владність, бажання підкорити дітей і вимагати від них беззастережної слухняності; надмірна вимогливість до дитини, її можливостей.

У складних у сучасної сім'ї умовах найбільше потерпають діти. Тому слід шукати підходи до виховання дитини як індивідуальності, створювати таке середовище, в якому вона активно розвиватиметься.

Вам пропонується відповісти на запитання: «Який стиль виховання, на вашу думку, є ефективним, а які ні, чому? Якого стилю дотримувались ваші

батьки? Якого дотримуетесь ви? Чи є вони різними? Які ваші міркування з цього приводу?»).

3. Інтерактивна гра «Незакінчене речення»

Батькам пропонується продовжити речення:

- «Мое спілкування з дитиною полегшує те...».
- «Мое спілкування з дитиною не вдається тоді, коли...».
- «Я слухаю свою дитину тоді, коли...».
- «Я не слухаю свою дитину тоді, коли...».
- «Моя дитина не слухає мене тоді, коли...».
- «Моя дитина прислухається до мене тоді, коли...».

Після цього корисно поміркувати над тим, що саме допомагає батькам знаходити компроміс з малечею.

4. Тренувальна вправа «Як звертатись до дітей?»

Батькам пропонується уявити себе дитиною, до якої звертається дорослий.

В першому випадку вказівним тоном: «Негайно зроби те, що я сказав, тому що я так сказав».

В другому випадку у вигляді впевненого прохання: «Зроби, будь ласка те, що я прошу» і пояснити чому.

В третьому випадку, звертаючись з умовлянням: «Будь ласочка, зроби те, що я прошу, я тобі тоді щось за це дам. Все, що ти хочеш».

Запитання для батьків:

- В якому із звернень батьки почуваються впевнено?
- В якому випадку Ви в ролі дитини чітко розумієте чого від вас хочуть дорослі?
- Який висновок Ви можете зробити для себе, як для батьків?

5. «Родинний міст із питань перебігу адаптації дітей»

Вправа – діалог: «Трикутник взаємодії: педагог – дитина – батьки»

Шановні батьки! На самопочуття дитини в період адаптації впливають різні фактори. Одним з вагоміших із них є ваші власні почуття та очікування.

Отже, пропонуємо вам визначитись із своїми очікуваннями від педагога, дитини та власне від себе стосовно виховання та розвитку вашої дитини в ЗДО, а після цього співвіднести свої очікування з реальними можливостями кожного.

